

Gemeente Amsterdam
Gemeenteraad

Verslag informatiebijeenkomst, 16 december 2009 Enquêtecommissie Noord/Zuidlijn

Datum
Verslag vastgesteld

16 december 2009 van 09.00-12.00 uur in de raadzaal, stadhuis
4 januari 2010

Voorzitter: de heer Limmen

Aanwezige enquêtecommissieleden: de dames Boelhouwer, Buurma en Pe (secretaris) en de heren Geurts, Limmen (voorzitter) en De Wolf

Aanwezige raadsleden: de dames Alberts (SP), Bergervoet (PvdA), Bos (PvdA) Van der Garde (PvdA) en Van Pinxteren (GroenLinks) en de heren Bakker (SP), Van Drooge (CDA), Flos (VVD) en Sancisi (D66)

Verslaglegging: mevrouw Vernooij (Notuleerservice Nederland)

De heer **LIMMEN:** Goedemorgen allemaal. Welkom bij de informatiesessie voor de gemeenteraad van Amsterdam namens de enquêtecommissie Noord/Zuidlijn. Goed dat jullie zijn gekomen. We wilden het even iets anders aanpakken dan het aanvankelijke plan dat ik de kernboodschap nog een keer zou voorlezen. Maar eigenlijk zou ik zeggen, gegeven de manier waarop we nu bij elkaar zitten, dat we dat wat mij betreft ook wel kunnen overslaan. Jullie hebben dat gisteren ook allemaal wel kunnen volgen. Ik heb er ook geen enkel bezwaar tegen om het alsnog te doen. Anders kijken we eerst even naar het filmpje, als een soort opwarmer, en gaan we daarna naar de vragen toe waar jullie dan nog even over hebben kunnen nadenken. Dan is het idee dat we eerst even de vragen inventariseren, vervolgens hebben we een kort moment schorsing en daarna zal de commissie gezamenlijk de vragen beantwoorden. Is die gang van zaken een beetje duidelijk?

Mevrouw **VAN PINXTEREN:** Waarbij ik hoop dat het niet zo is dat we na één keer niet opnieuw vragen kunnen stellen. Dat vraag ik omdat er natuurlijk zo kort tijd is geweest dat ik ook bijna, en dat geef ik in overweging, een voorstel zou willen doen om op een bepaald moment nog even de lijst af te lopen. Je bedenkt ze soms pas hier. Het gaat er mij om dat ik ontzettend graag een aantal dingen al opgehelderd wil hebben voordat wij twee weken geen gelegenheid hebben om vragen te stellen.

De heer **LIMMEN:** Wat dat betreft kunnen we ook de orde van de vergadering met elkaar veranderen. We kunnen ook beginnen met het doorlopen van de conclusies. Als daar behoefte aan bestaat, is dat ook goed wat ons betreft. We gaan in ieder geval eerst het filmpje doen. Daar is ook met man en macht aan gewerkt, dus dat verdient die aandacht ook. Na het filmpje handelen we naar bevind van zaken.

Filmpje over de aanleg van de Noord/Zuidlijn.

De heer **LIMMEN:** Dat was het filmpje. Ik kijk ook even naar de collega-raadsleden, hoe zullen we nu verdergaan? Hebben jullie de behoefte om nu direct vragen te stellen of willen jullie het doen zoals Mevrouw Van Pinxteren net voorstelde, dat we door de conclusies lopen? Wat is het handigst? Zullen we gewoon conclusie voor conclusie gaan doornemen?

Mevrouw **VAN PINXTEREN:** Als we bij het begin beginnen, dan zijn er misschien punten waarover een van ons wat meer wil weten. Mag ik nog een keer zeggen dat ik het

zeer waardeer dat we hier zitten maar dat natuurlijk de effectiviteit van deze ochtend wel met 24 uur is afgenomen. Dat neem ik jullie niet kwalijk maar het is een beetje een gehandicapte uitgangssituatie.

De heer **LIMMEN**: Daarvan zijn we ons zeer bewust.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Dat weet ik.

De heer **LIMMEN**: We zullen kijken hoe we het jullie zo makkelijk mogelijk kunnen maken.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Het was natuurlijk al krap maar we konden het ook niet naar achteren opschuiven.

De heer **LIMMEN**: Dat was het punt. Anders zaten we weer met die vakantie en alles. Dus dat is even een probleem geweest.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Dat maakt ook dat het er misschien een beetje klungelig uit lijkt te zien.

De heer **LIMMEN**: Dat is prima zo. We proberen jullie een leeswijzer mee te geven en we gaan kijken hoever we komen.

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Nog even in aanvulling. Dank in elk geval voor het rapport, nu ik toch maar met deze woorden start. Ik vind het een heel lijvig rapport. Ik heb gisteravond ook nog even het dvd'tje erin gestopt om te kijken. Je kunt echt alles nazien wat jullie hebben gedaan en dat is veel werk. Het vervelende vind ik dat ik niet alles heb kunnen lezen en dat er vragen zouden kunnen zijn waarvan jullie zeggen dat het wel in de conclusies en aanbevelingen staat.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Maar dat is ook precies wat ik van ze verwacht. Dat ik dan dat antwoord krijg. Het kan ons niet kwalijk genomen worden dat wij nog niet bij pagina 327 zijn.

De heer **LIMMEN**: Dat lijkt me heel uitstekend. Laten we gewoon nu een beetje door de conclusies heen lopen. Misschien is het een aardig idee om het even zo te doen. Zullen we gewoon beginnen? Dan beginnen we met de conclusies van de vroege besluitvorming. We beginnen bij het begin en dat zijn dan conclusies 1 en 2. Ik ben dan op pagina 21 van het rapport. Dus misschien zijn er al vragen?

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Dan wilde ik iets vragen wat al eerder staat. Als je het lijstje van de kernmomenten doorloopt, is dat een heel mooie lijst waaruit duidelijk is hoe lang we hier al mee bezig zijn. Dan staat op pagina 16 bij de datum 27 november 1996 genoemd dat er werd besloten om de Noord/Zuidlijn via de Ferdinand Bolstraat aan te leggen. Nu heb ik het in de afgelopen zeven-en-een-half jaar redelijk meegemaakt maar in 1996 was ik er nog niet. Ik heb echt een vraag om me even verder het rapport in te sturen. Want het is risicovoller en het is duurder, zoals net in het filmpje werd gezegd, en het lijkt of het een heel gemakkelijke beslissing was. Waar kan ik daar meer over lezen?

De heer **LIMMEN**: Ik vind het moeilijk om zo even de precieze pagina te noemen maar er wordt inderdaad wel nader uitgelegd hoe dat gelopen is. Wat je er in ieder geval over kunt zeggen is dat er bijvoorbeeld sprake was van een actiegroep die zich bezighield met behoud van het Beatrixpark. Ik geef het woord aan de heer Geurts.

De heer **GEURTS**: Er is destijds een aantal overwegingen geweest. De heer Limmen noemde er net al eentje, dat er grote protesten waren tegen het Boerenweteringtracé. Dat zou onder het Beatrixpark doorgaan en toen is er veel protest

geweest tegen de aantasting van dat park. Dat speelde toen ook behoorlijk in de media. Een tweede reden is dat er een halte zou komen bij de RAI, als het ware aan de achterkant. De RAI was er een groot voorstander van om die halte naar de voorkant te halen waar die ook nu wordt aangelegd. Een andere reden was dat bij de vergelijking van tracés de inschatting was dat het tracé over de Ferdinand Bolstraat, zoals het nu ook wordt aangelegd, een hogere vervoerswaarde zou hebben. Die hogere vervoerswaarde zou er ook toe leiden dat er een hogere rijksbijdrage zou komen, dus men was zich er wel van bewust dat er hogere kosten aan verbonden zouden zijn maar men had ook de inschatting dat dat weer gecompenseerd zou worden door een mogelijk hogere rijksbijdrage. Dat is een aantal van de argumenten die een rol hebben gespeeld in die discussie. Alleen onze conclusie is daar dus over: dat klopt, dat waren belangrijke redenen maar dan kun je nog steeds stellen dat de vergelijking tussen die twee varianten, en daar zaten nog meer varianten tussen, het waren bijna zes varianten met verschillende hoogtes en diepten en hoe de buizen lagen, maar dat je daar kunt zeggen dat de onderzoeken naar de kosten die met al die verschillende varianten gemoeid waren en de risico's die er ook voor de stad en voor de complexiteit van het project waren, onvoldoende zijn onderzocht.

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Eigenlijk is dan hierbij ook weer de vraag, dat komt in een aantal andere conclusies terug, of de raad voldoende op de hoogte was van die risico's en of er, want dit was nog voor het referendum, het is een tijd geleden, daarna nog mogelijkheid was om dit besluit te veranderen.

De heer **GEURTS**: De indruk die we hebben is dat de raad destijds goed geïnformeerd was. Dus alle informatie die beschikbaar was en voor zover die relevant was voor de raad om een besluit te nemen is destijds ook wel naar de raad gegaan. Ook destijds zijn er enorme hoeveelheden rapporten en onderzoeken naar de raad toe gegaan. Maar dat staat nog steeds los van het feit dat als je kijkt waar die informatie uit bestond en wat er werd gewogen en welke alternatieven op een rij werden gezet, en hoe werd dat afgewogen, dat dat naar onze mening beperkt is geweest.

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Is er nog een later moment geweest dat we dat besluit zouden hebben kunnen teruggedraaid aangezien het risicovoller bleek?

De heer **GEURTS**: Totdat je het definitieve besluit neemt over hoe het allemaal gaat lopen, zou je kunnen zeggen dat er mogelijkheden zijn om dat te veranderen. Wat je ziet, is dat er ook wel binnen het college naar aanleiding van het besluit van het Rijk om over te gaan naar een lumpsumfinanciering, dus een vast bedrag vanuit het Rijk en verder alle meerkosten en risico's bij de gemeente neer te leggen, er in dat kader in het college gesproken is over heroverwegen. Er is toen een rapport gemaakt, een analyse van mogelijke alternatieven. Daar hebben ook weer varianten in gezeten van een ander tracé. Dat rapport is ook aan de raad gegeven. Dat is een rapport van bijna tweehonderd pagina's dat destijds nog aan de raad is toegezonden. Ook daarover concluderen wij dat het op zich een dik rapport lijkt, maar als je er goed naar kijkt hoe serieus die varianten zijn onderzocht en hoe diep die analyse gaat, het weer in onze ogen beperkt is.

De heer **LIMMEN**: Dat was eigenlijk even een vraag die voorafging aan de opsomming van conclusies die we zouden aflopen. Ik vraag me af of er nog andere vragen zijn als het gaat over die tijdsbalk waar Mevrouw Van der Garde net ook een vraag over heeft gesteld. Dan gaan we even terug naar pagina 21 en dan komen we dus terug bij het begin, namelijk conclusies 1 en 2. We moeten even nadenken hoe we dit nu willen doen. We kunnen er doorheen lopen en dan kan ik een beetje vertellen maar dan zitten jullie intussen te kijken. Dus ik zou er nu gewoon even doorheen willen lopen. Zal ik ze anders gewoon even voorlezen, dat jullie het even horen? Even nadenken en als er dan vragen zijn, laten we die dan even aan het einde inventariseren. Daarna schorsen we even en dan gaan we ze beantwoorden. Volgens mij is het goed om het gewoon even zo te doen. Dus we lopen even rustig door de conclusies heen. Ik lees ze even voor. Jullie kunnen het even laten bezinken en de vragen die jullie hebben stellen we dan na mijn

opsomming. Vervolgens schorsen we en de commissie komt erop terug. Of is dat geen goed idee? We kunnen het ook anders doen. Ik zit niet aan deze vorm vast.

De heer **BAKKER**: Ik vind het misschien wel handiger als je gelijk vragen kunt stellen eerlijk gezegd. Anders vergeet je het misschien weer.

De heer **LIMMEN**: Dan doen we het zo. We pakken in een moeite de conclusies 1 en 2. Die hebben allebei te maken met de keuze voor de diepe boormethode in 1991 en de keuze voor de boortunnelvariant. Zijn daar vragen over? De conclusies zijn als volgt. Conclusie 1: De keuze voor de diepe boormethode in 1991 was gebaseerd op een te beperkte technische en financiële risicoanalyse. Conclusie 2: Met de keuze van de boortunnelvariant in 1991 hebben het college en de raad impliciet de kosten en risico's verbonden aan de aanleg van de Noord/Zuidlijn al in grote mate vastgelegd. Geen vragen? Dan gaan wij naar conclusie 3: Bij het principebesluit tot aanleg van de Noord/Zuidlijn in 1996 hebben het college en de raad gekozen voor een verschuiving van het tracé naar de Ferdinand Bolstraat, en op grond van het argument dat niet gesloopt mocht worden, bewust gekozen voor een duurdere en risicovollere variant.

De heer **BAKKER**: Mijn vraag gaat over 3.2. Aan het einde van bladzijde 22 over de vervoersprognose 'met deze wijsheid achteraf'. Maar mijn vraag is of dat wel wijsheid achteraf is. Want ik weet dat mensen er ook toen wel degelijk op wezen en twijfelden of die vervoersprognose eigenlijk wel correct was en achteraf hebben die mensen dus gewoon gelijk gekregen. Maar uit die geluiden en die berekeningen, want het was meer dan natte vingerwerk, bleek dat er wel degelijk een andere prognose tegenover stond in die tijd. Dus er was ook al een andere prognose bekend. Dus in die zin is het niet zo zeer wijsheid achteraf; er is een keuze gemaakt voor een optimistisch model terwijl er ook een ander model bekend was.

De heer **LIMMEN**: Wat hier bedoeld wordt met de wijsheid achteraf is dat dan de vergelijking wordt gemaakt met de prognoses wat betreft de stijging van het aantal mensen dat gebruikmaakt van het openbaar vervoer die destijds werden gebruikt. Die gingen inderdaad uit van een heel steile stijgende lijn. Dat wordt hiermee bedoeld.

De heer **BAKKER**: Maar toen waren er wel degelijk mensen die die prognoses in twijfel trokken. In die zin kun je niet zeggen: dat was het. Maar er waren wel degelijk mensen die zeiden: die prognose is veel te optimistisch en die werkt eigenlijk toe naar de politieke wens van mensen die die lijn willen aanleggen.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Mag ik helpen vertalen wat u zegt? Weten jullie of bekend is of naar die andere prognoses überhaupt is gekeken of is zelfs daarvan alleen maar het idee dat die ene prognose in beeld is geweest?

De heer **LIMMEN**: Ik denk dat de vraag nu duidelijk is. Wij komen er even op terug. Dat is de eerste vraag die we even opslaan. Dan gaan we door. Zijn er nog andere vragen bij conclusie 3?

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Nog even aansluitend. Bij een aantal onderdelen en conclusies komt duidelijk aan de orde dat de raad verkeerd geïnformeerd is. Kun je nu hierbij zeggen dat er onvoldoende studie naar gedaan is? En dat dus de raad op dat moment onvoldoende geïnformeerd is? Of wisten we gewoon onvoldoende?

De heer **LIMMEN**: Dat ligt in lijn met de vraag die zojuist is gesteld. Die beantwoorden we straks in een moeite door. Als er verder geen vragen zijn bij conclusie 3 dan gaan we naar conclusies 4: Onderzoeken naar de vervoerswaarde en de kostendeckingsgraad van het project Noord/Zuidlijn geven tot nog toe een te rooskleurig beeld.

De heer **BAKKER**: Ik weet niet of dit nu de goede plek is maar ik gooi hem gewoon zo even op tafel en dan moeten we maar kijken wat we ermee doen. Dat

rooskleurige beeld vond ik in ieder geval ook terug in het rapport-Veerman. Ik weet niet hoever jullie toen al waren met jullie verhaal, of jullie toen misschien hebben overwogen om tot een soort tussenrapportage te kunnen komen. De heer Veerman heeft ook een soort van, hij noemt het een kosten-batenanalyse, in mijn opinie is het iets anders, maar hij heeft ook een aantal kosten weggelaten, zodat er ook weer een rooskleurig beeld over die vervoerswaarde is ontstaan. Of hebben jullie gezegd: dit valt echt buiten onze opdracht? Of misschien waren jullie nog niet zover? Dat weet ik niet.

De heer **LIMMEN**: Wij zijn ingesteld om de periode tot Veerman te onderzoeken dus wij hebben geen onderzoek ingericht op het rapport-Veerman. Dus dat is even goed om hierbij op te merken. Er wordt af en toe van alles getriggerd bij de commissie maar ik kan me dat even zo niet voor de geest halen.

Mevrouw **BERGERVOET**: Als ik het helemaal goed begrijp op de vroege ochtend is dat wat Veerman heeft gezegd niet meegenomen.

De heer **LIMMEN**: Dat klopt.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Dat was ook nadrukkelijk niet de opdracht. Dat wil ik wel even zeggen. Wat ik er tot nu toe van zie en hoor en ook wel wat u in de media zegt, valt het mij op, en dat compliment wil ik geven, dat jullie je uitstekend hebben gehouden aan de totale formuleringen in het raadsbesluit dat wij genomen hebben. En dat ging tot dat moment.

De heer **LIMMEN**: Dank je wel. Kunnen wij doorgaan naar conclusie 5: Het ontbreken van een kosten-batenanalyse illustreert het gemis aan zakelijkheid in de plan- en besluitvormingsfase van het project Noord/Zuidlijn.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Daar wil ik wel wat over vragen. Ik krijg de laatste jaren steeds meer de indruk dat het weliswaar heel stom is dat wij dit soort dingen hier niet doen maar dat het allemaal methodieken zijn die ook pas de laatste tien jaar of zo een beetje gebruikelijk zijn in projectenland. Is dat eigenlijk zo? Hebben jullie daar nog naar gekeken? Was het op dat moment al wel logisch geweest om dat te doen? Eigenlijk voor 2002 in elk geval.

De heer **LIMMEN**: Wij noteren die vraag en komen erop terug. Had u nog iets in aanvulling op die vraag meneer Flos?

De heer **FLOS**: In aansluiting hierop. Volgens mij is het zo dat Veerman expliciet zelfs zegt dat die KBA die hij dus heeft verrekend, nog niet mogelijk was ten tijden van het go-besluit en dat ook de OEI-richtlijn, een landelijke richtlijn die bij infrastructurele projecten wordt toegepast, er volgens mij pas eentje is van de laatste vijf jaar.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Dat maakt het dus des te interessanter. Anders is het een conclusie die specificatie behoeft: wat was er toen wel mogelijk geweest. Want het lijkt mij dat ook in de negentiende eeuw de mensen eerst hun portemonnee natelden voordat ze boodschappen gingen doen.

De heer **LIMMEN**: Met die laatste constatering is de commissie het eens. Laten we het zo doen dat we even proberen de vragen te benoemen en als mensen denken dat ze het antwoord hebben, laten we het toch even houden bij de vraag die we dan noteren en er vervolgens doorheen lopen. Laten we het even op die manier doen. Dus dat is dan even wat betreft conclusie 5. Na 5 komt 6: Het college heeft verzuimd in de vroege besluitvormingsfase het Projectbureau Noord/Zuidlijn van de nodige kwaliteit te voorzien.

Het besluit van het college tot een klein Projectbureau Noord/Zuidlijn, dat vervolgens kwalitatief onvoldoende werd ingevuld, maakte het Projectbureau Noord/Zuidlijn vanaf de

Gemeente Amsterdam

Gemeenteraad

Verslag informatiebijeenkomst, 16 december 2009

Enquêtecommissie Noord/Zuidlijn

start vrijwel geheel afhankelijk van het private Adviesbureau Noord/Zuidlijn. Zijn er vragen over? Dan gaan we naar conclusie 7: Het college heeft verzuimd de aanleg van de Noord/Zuidlijn te heroverwegen toen in 1999 duidelijk werd dat de subsidie van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat zou worden afgegeven als een lumpsum. Ook vanuit de raad werden op dat moment geen initiatieven tot een fundamentele heroverweging genomen. Zijn er vragen over conclusies 7?

Mevrouw **BERGERVOET**: Mijn vraag is of de commissie in voldoende mate de rol van het Rijk heeft kunnen onderzoeken. Wat waren de oordelen van Rijkswaterstaat over het project? Hebben jullie daar een goed beeld van kunnen krijgen? En waarom is eigenlijk de Noord/Zuidlijn die in eerste instantie toch bedoeld was als een regionaal project, ik kwam hier toen net wonen en toen werd het nog echt als een regionaal project gezien in de pers, uitsluitend een Amsterdams project geworden eigenlijk? Hoe kan dat? En is dat alleen Amsterdam zelf geweest die daarvoor heeft gezorgd of is daar ook een actieve rol van het Rijk geweest en zo ja, waarom?

De heer **LIMMEN**: Wordt genoteerd. Dan gaan we even terug op verzoek van de heer Flos naar conclusie 6.

De heer **FLOS**: Hoe verhoudt deze conclusie zich tot een andere conclusies van jullie dat de Noord/Zuidlijn een dusdanig uniek project is en dusdanig complex en omvangrijk dat het eigenlijk onmogelijk van de gemeente te verwachten is dat ze al deze expertise in huis heeft. Met andere woorden, zeggen jullie daar niet juist: ja, dat kun je niet in huis hebben, dat moet je zelfs niet willen, dat moet je veel meer extern inhuren, bijvoorbeeld vanuit het Rijk?

De heer **LIMMEN**: Okay. Dat was de enige vraag bij conclusie 6? Er waren geen vragen meer bij conclusie 7. Dan gaan we naar conclusie 8: Het college en de raad hadden in 2000, gegeven de lumpsumsubsidie van het Rijk, moeten onderzoeken in hoeverre de gemeente Amsterdam het project Noord/Zuidlijn alleen aankon.

De heer **BAKKER**: Als ik het goed begrijp is het zo dat op een gegeven moment duidelijk werd dat het een lumpsum werd. Heeft dit bij de gemeente niet geleid tot enige verandering in het beeld dat de verantwoordelijkheid dus ook veel groter wordt en dat een hoop dingen beter moeten worden geregeld? Dat is dus helemaal niet gebeurd eigenlijk. Men is gewoon doorgegaan alsof het 95-5 zou worden bij wijze van spreken. Die subsidiebeschikking heeft niets in de hoofden en organisatie veranderd?

De heer **LIMMEN**: Volgens mij is wat u zegt gewoon correct en is dat ook wat wij concluderen bij conclusie 8. Dus volgens mij kunnen we die vragen laten voor wat het is, tenzij er nog nadere vragen over zijn.

De heer **VAN DROOGE**: Dus het college spreekt een lumpsum af en die wordt in de raad gebracht. Is de urgentie van die verandering toen genoegzaam naar de raad gebracht? Hoe is dat proces geweest? Daar ben ik wel heel nieuwsgierig naar. Die lumpsum komt, er wordt een voorstel gedaan te accepteren. Is daarbij gezegd: dit betekent dus wel dat de volgende risico's op onze schouders gedragen moeten worden?

De heer **LIMMEN**: Dat is duidelijk. Wij komen op beide vragen van de heren Bakker en Van Drooge terug.

De heer **SANCISI**: Op het moment dat een van de partners, of eigenlijk de enige andere partner, zegt: ik maximaliseer mijn risico op een bepaald bedrag, dan is dat ook impliciet een verklaring dat wij niet meer dan deze risico's willen nemen. Op dat moment neemt de gemeente Amsterdam alle risico's verder voor haar rekening.

Maar komt het signaal ook over van het Rijk om het hierbij misschien wel te laten? En is dat ook een moment geweest waarop de gemeente gedacht heeft: misschien moeten we

dit ook niet doen, aangezien de belangrijkste partner in dit project eigenlijk zegt dat ze er niet vol en open in wil gaan?

De heer **LIMMEN**: Wat is precies je vraag?

De heer **SANCISI**: Mijn vraag is of het overgekomen is en of er iets mee gedaan is dat er een signaal was van een partij die hier meer ervaring mee heeft, de partner, dat de risico's groter waren dan zij wilden nemen.

De heer **VAN DROOGE**: Mag ik daar nog een vraag bij stellen? Ik had de indruk dat het iets anders was en dat wil ik wel helder hebben. Ik dacht dat er vanuit het Rijk werd gesteld: we gaan in het vervolg altijd op een andere manier subsidiëren. Het was eenmalig voor dit project?

De heer **LIMMEN**: Even de vraag, Meneer Van Drooge.

De heer **VAN DROOGE**: De vraag is of het een verandering van beleid van het Rijk was of dat het speciaal voor dit project was. Want als het een verandering van beleid is, dan impliceert het iets anders dan dat het voor dit project is.

De heer **LIMMEN**: Okay. Daar komen we op terug. Dan gaan we naar conclusie 9: Het college en de raad hebben de uitkomst van de markttoets naast zich neergelegd. De resultaten van zowel de eerste als tweede aanbestedingsronde wezen uit dat het onmogelijk was om de Noord/Zuidlijn te realiseren binnen het met het Rijk overeengekomen budget, maar toch werd het aanbestedingsproces vervolgd.

Mevrouw **BERGERVOET**: Het lijkt me spannend zo'n enquêtecommissie, zo'n heel onderzoek. Maar hebben jullie nu echt aanwijzingen dat in dat proces de politieke sturing vooral was gericht op het aanlegbesluit? We willen hem heel graag aanleggen en is dan zo dat het college willens en wetens, en willens en wetens is dan heel belangrijk, de prijs ondergeschikt heeft gemaakt aan de politieke wil?

De heer **LIMMEN**: Komen we op terug. De heer Flos?

De heer **FLOS**: Mijn vraag is ook in hoeverre en hoe dit aspect expliciet in de politieke en openbare besluitvorming aan de orde is geweest. We hadden gezegd: binnen dit budget. Maar we gaan nu bewust toch hoger. Is daar inhoudelijk een discussie over gevoerd, argumenten voor of tegen, of werd het gezegd en werd er verder niet over gedebatteerd?

De heer **LIMMEN**: Duidelijk. Mevrouw Van der Garde?

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Bij dit stukje boven conclusie 9 begon voor mij het kippenvelmoment. Is het allemaal zo erg? Op pagina 27 staat dat het college besloot alternatieven voor de Noord/Zuidlijn, uitstel, fasering en besparing door DIVV te laten onderzoeken. Hebben jullie aan betrokkenen uit die tijd gevraagd of er toen is overwogen om dit extern te laten doen? De tweede zin is vervolgens dat er een beperkte quickscan was. Als je doorleest ging het om een verwachte stijging van 132 miljoen. Nu vinden we dat een aanvaardbaar bedrag maar in die tijd was dat vreselijk veel. Nu is het nog steeds veel, maar inmiddels hebben we zoveel overschrijdingen gehad dat het weer anders wordt gezien. Bij dit stukje is mijn vraag: hoe was de raad geïnformeerd? Net werd gevraagd of dat openbaar was. Maar wat heeft de raad gehoord? Alleen die quickscan? Een verwachte stijging? Welke informatie is daarbij betrokken? Kortom, heeft de raad op dat moment een keuze kunnen maken om die alternatieven zelf ter discussie te stellen? Het college deed dat blijkbaar niet. Heeft de raad dat kunnen doen?

De heer **LIMMEN**: Okay. Daar komen we op terug. Dat even voldoende wat betreft deze conclusie. Dan gaan wij naar conclusie 10: Het college heeft zich te snel

vastgepind op een budgetplafond. Dit werd leidend voor de projectorganisatie. Omdat het Projectbureau Noord/Zuidlijn de nodige autoriteit en uitvoeringservaring miste, werden, mede vanwege het budgetplafond, te veel risico's bij de gemeente gelegd en contracten afgesloten met te veel open einden en te lage risicoreserveringen.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: De enige vraag die ik daarover heb is de volgende. Als jullie stellen 'te veel', is dat omdat je dat echt vergelijkt met gebruikelijke situaties? Is daar een maatstaf voor? Over het politieke oordeel hebben we het al eerder gehad.

De heer **LIMMEN**: Komen we op terug. Is dat de enige vraag bij deze conclusie? Dan gaan wij naar conclusie 11: In de periode 1991 tot 2002 hebben het college en de raad de omstandigheden waaronder het project Noord/Zuidlijn uitgevoerd diende te worden voortdurend laten verslechteren.

De heer **BAKKER**: Het is erg genoeg natuurlijk. Die omstandigheden verslechterden voortdurend, maar vanuit welke optiek? Was dat ook voor de mensen die daarmee bezig waren? Werd het voor hun ook voortdurend slechter of was het dat de control steeds minder werd vanuit de politiek en dat ze er steeds minder grip op hadden? Was het vanuit die optiek slechter of was dat voor de mensen die ermee bezig waren slechter?

De heer **LIMMEN**: Even voor de duidelijkheid, wat bedoel je dan met de mensen die ermee bezig waren?

De heer **BAKKER**: Die mensen die met die pennetjes stonden te tekenen en die berekeningen maakten. Was voor hun de situatie slechter? Of was voor de politiek de situatie slechter omdat ze steeds meer afdreef van de bestuurlijke controles?

De heer **LIMMEN**: Ik begrijp wat je bedoelt en daar komen wij dus op terug. Andere vragen bij deze conclusie? Dan gaan wij naar conclusie 12: Het college heeft het project Noord/Zuidlijn bij het go-besluit in oktober 2002 onderschat. De risicoreserveringen die werden aangelegd waren ruim onvoldoende om de risico's die bij de gemeente lagen te dekken en het hoofd te bieden aan de moeilijke omstandigheden waaronder het project Noord/Zuidlijn uitgevoerd moest worden. Dat het budget zou worden overschreden, stond op die manier toen al vast.

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Dit zijn natuurlijk de momenten voor de informatieve vragen. Maar met betrekking tot die laatste zin, zoals ik al zei heb ik een paar verhoren nagekeken, hoe komen jullie precies tot die conclusie?

De heer **LIMMEN**: Daar is een duidelijk antwoord op en dat zullen we geven. Nog andere vragen op dit punt?

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Wil je dan ook antwoord geven op de vraag van mij of het niet gewoon een bewijs uit het ongerijmde is dat desalniettemin als bewijs kan dienen?

De heer **SANCISI**: Ik heb een vraag over risicoanalyses in dit stadium. De standaardmanier om dit soort dingen aan te pakken is om te kijken wat je grootste afbreukrisico is, dat helemaal in kaart te brengen, vervolgens voor alle risico's die erin staan maatregelen te formuleren en dan te kijken hoe je dat uiteindelijk kunt begrenzen. Ik heb het idee uit het hele rapport dat het daarin helemaal faalt, dat harde afspraken maken om die risico's te begrenzen. Maar is het op dit punt al inhoudelijk met de raad besproken en is B en W op de hoogte van de verschillende manieren van risicoanalyses?

Gaat het op papier nog goed hier qua werkzaamheden en aanpak of is men op dit moment al niet meer bezig met dit hele onderwerp van het afgrenzen van risico's en het

beperken van risico's? Dus gaat het goed met risicoanalyses op dit punt in theoretische zin?

De heer **LIMMEN**: Je vraagt als het goed is naar de stand van zaken wat betreft de beheersing van de risico's, dus van de risicoanalyses?

De heer **SANCISI**: Ja. En of daar voldoende inzicht in is en of dat voldoende besproken wordt op dat punt.

De heer **LIMMEN**: Bij raad en college op dit moment?

De heer **SANCISI**: Ja.

De heer **FLOS**: In de toelichting op die conclusie op pagina 36 zeggen jullie...

De heer **GEURTS**: Sorry, Meneer Flos ik onderbreek je even. Als leeswijzer nog even. De conclusies volgen uit de tekst voorafgaand daaraan. De uitleg van deze conclusie op pagina 36 is de opmaat naar de volgende conclusie. Het staat je volkomen vrij om daar nu die vraag over te stellen maar dat je je even realiseert hoe die tekst is opgebouwd.

De heer **FLOS**: Dan moet ik hem dus even opschorten begrijp ik.

De heer **LIMMEN**: Dan wachten wij toch even op uw vraag wat betreft pagina 36. Maar in de tussentijd zijn wij nog bij conclusie 12. En ik kijk even naar de heer Bakker.

De heer **BAKKER**: Er staat dat het college het heeft onderschat. Maar ik begrijp eigenlijk dat de heer Stadig zijn twijfels had maar dat de politieke wens zo groot was. Heeft men nu weggekeken, zag men eigenlijk die risico's wel? Was er geen onderschatting maar keek men liever naar de politieke wens en vond men die belangrijker of was dat echt een daadwerkelijke onderschatting?

De heer **LIMMEN**: En dat weer mede gerelateerd aan die uitlating van Stadig. Ik denk dat dat een duidelijke vraag is. Dan gaan wij in de richting van conclusie 13 en hebben wij dus pagina 36 gepasseerd. Dus misschien dat u dat tot handelen noopt, meneer Flos?

De heer **FLOS**: In de laatste alinea op bladzijde 36 staat dat de enquêtecommissie van mening is dat een dergelijke bevestiging, en het gaat hier om dat wethouder Dales destijds aan projectdirecteur Geluk heeft gevraagd: zijn alle risico's in kaart gebracht, waarop hij min of meer, dat zeg ik maar omdat jullie dat van mening zijn, bevestigend briefje opschrijven, daar stellen jullie dat hij niet aan de projectdirecteur gevraagd had dienen te worden, maar dat een onafhankelijke analyse door een derde uitgevoerd had moeten worden. Mijn vraag is: is dat nu wijsheid achteraf? Is dat iets dat in 2001 usance was? Was dat met de manier van toen een redelijke eis geweest of was het gewoon onderdeel van het totale onvermogen wat jullie schetsen in de periode waardoor dit is veroorzaakt?

De heer **LIMMEN**: Dat is een heel duidelijke vraag. Had ik conclusie 13 al voorgelezen? Dan komt hij nu: Het college heeft bij de voorbereiding van het go-besluit niet gesignaleerd dat onwerkbaar contracten werden afgesloten omdat het ambtelijk apparaat niet in staat was de contracten en risicoreserveringen op hun inhoud te toetsen. Conclusie 14: Het college was zich bij de voorbereiding van het go-besluit ten onrechte niet bewust van de onvoldoende checks en balances in het ambtelijk apparaat. Het college had voorafgaand aan het go-besluit een externe toets van de contracten, de risicoreserveringen en de kwaliteit van de uitvoeringsorganisatie moeten laten uitvoeren. Mevrouw Van der Garde?

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Soms lees je die toelichting door en komt bij mij de

vraag op: hoe is dat mogelijk? Ik weet dus niet of dat later wordt uitgelegd. Maar bovenaan pagina 36 staat dat geen van beide gremia, dat gaat hier over Concern Financiën en DIVV, een toets uitvoerden als het ging om de Financiën. Maar wat ik op dit moment zie is dat Concern Financiën de kleinst mogelijke dingetjes toetst waarvan ik soms denk: moet je je daarmee bezighouden? Hoe is het mogelijk bij zoiets groots als dit dat het door beide niet getoetst is? Later geven jullie aan dat dat eigenlijk extern zou moeten gebeuren. In de vierde alinea staat op de een na laatste regel het woordje bestuurlijk comfort. Komt dat nu letterlijk uit het verhoor? Wat hij daar precies mee bedoelde is mij niet precies helder. Dat staat in een zin daarna. Wellicht is dat ook niet goed te beantwoorden. Er was geen onafhankelijke externe toets. Nog steeds, hoe is dat mogelijk? Hebben jullie nog vragen gesteld die ik later in het rapport kan vinden over waarom er niet op dat moment is gedacht aan die onafhankelijke externe toets?

De heer **LIMMEN**: Dat is een wat algemenere vraag. Als je vraag is of je hier meer over kunt lezen, over hoe dat gegaan is in de rest van het rapport, is het antwoord per definitie ja. Dus als je nu een specifieke vraag hebt waar je nu graag antwoord op wilt hebben, dan moet je hem eigenlijk iets specificeren want dan weten we even waarnaar we moeten zoeken.

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Het belangrijkste is dat bovenste: hoe is het mogelijk dat er dus geen toets binnen de gemeente plaatsvond? En hoe is het mogelijk dat die onafhankelijke externe toets blijkbaar niet eens is overwogen?

De heer **LIMMEN**: Dat is heel duidelijk. Ik kijk nog even naar de overige aanwezige raadsleden. Dan gaan we nu dus naar conclusie 15: Het project Noord/Zuidlijn was bij het go-besluit in 2002 niet Herweijer-proof; desondanks werd door het college aan de raad wel gemeld dat het project Herweijer-proof was. Eenmaal andermaal, dan gaan wij in de richting van conclusie 16: De raadsvoordracht van het go-besluit was onvolledig. Het is vooral dankzij het proces van vraag en antwoord dat de raad zoveel informatie heeft ontvangen en in de aanloop naar het go-besluit uitvoerig geïnformeerd werd. Ik doe meteen conclusies 17 ook: De informatievoorziening aan de raad was ten tijden van het go-besluit onoverzichtelijk en het proces verliep rommelig.

De heer **BAKKER**: Ik had mij voor kunnen stellen dat het ontbrak aan de tijdigheid van informatie. Want jullie melden wel dat er een dag van tevoren nog een briefje kwam maar dat kan natuurlijk eigenlijk helemaal niet.

De heer **LIMMEN**: Ik weet dat dat wel gesignaleerd wordt in het schragende hoofdstuk. Dat is niet echt een vraag en dat kunnen we direct zo beantwoorden. Andere vragen over deze conclusies? 18: In aanloop naar het go-besluit ontbrak een juiste duiding van informatie door de projectorganisatie. Noch het college, noch de raad hebben zich ten tijden van het go-besluit gerealiseerd dat een onbeheersbare projectsituatie was ontstaan. Hierdoor heeft de raad geen goede afweging van het go-besluit kunnen maken. Conclusie 19: Het college had het besluit tot aanleg van de Noord/Zuidlijn eind 2002 niet aan de raad mogen voorleggen en de raad had het besluit niet mogen nemen.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Ik heb de precieze uitleg nog niet kunnen lezen. In conclusie 18 staat dat een juiste duiding door de projectorganisatie ontbrak. Bedoelen jullie dat de projectorganisatie al deze feiten, die achteraf gezien slecht waren, voor het project, dus deze gebrekkigheden, had moeten duiden? Kan een blinde zeggen dat het niet goed genoeg gepresenteerd is om het voor hem te zien?

De heer **LIMMEN**: Ik denk dat de vraag heel duidelijk is. De heer Bakker?

De heer **BAKKER**: In een zin staat: "Er waren onvoldoende checks en balances en de haalbaarheid van het project Noord/Zuidlijn was niet getoetst." Ik neem aan dat er verderop in het rapport nog wat uitleg over staat? Ze waren er wel mee bezig maar wisten niet of het wel echt kon. Dat begrijp ik als ik het

zo lees.

De heer **LIMMEN**: Dat wordt zeker onderbouwd in het schragende hoofdstuk. Dan gaan we door naar conclusie 20: Het college en de projectorganisatie hebben de uitvoering van het project Noord/Zuidlijn ten onrechte onderschat en hebben eind 2002 nagelaten de organisatie om te vormen tot een uitvoeringsorganisatie. Dit leidde tot voorzienbare knelpunten in de uitvoering van het project Noord/Zuidlijn. Conclusie 21: Planning en interfacemanagement hebben tot 2002-2008 onvoldoende aandacht gekregen. Hier had meer aandacht aan moeten worden besteed, temeer omdat het project Noord/Zuidlijn niet als een 'werkend vervoersysteem' werd aanbesteed. Dit bemoeilijkt immers de planning en vergrootte de interfacerisico's voor de gemeente. Dan gaan we naar conclusie 22: Heronderhandelen van de contracten was een noodzakelijke ingreep om tot een werkbaar situatie met de aannemers te komen. Het college heeft laattijdig ingegrepen terwijl problemen in de complexe contracten vanaf de start van de uitvoeringsfase zichtbaar werden. Eenmaal andermaal 22? De heer Flos.

De heer **FLOS**: Zoals mevrouw Van Pinxteren zei is het mij ook niet gelukt die vierhonderd bladzijden door te nemen dus misschien dat het ergens wordt toegelicht. Er werd in de commissie Verkeer veelvuldig gezegd, en dat zal mevrouw Van Pinxteren zich ook kunnen herinneren want zij zat ook in deze commissie, dat die risico's niet al in een vroeg stadium moesten worden uitgediscussieerd, want wie eist betaalt. Iets in die trant werd gezegd. Als wij heel erg beginnen over die risico's, dan willen wij wat van die aannemer, dat is een prijsopdrijvend effect voor die risico's. Kunt u zeggen hoe u dat waardeert?

De heer **LIMMEN**: Dat kunnen wij. Iemand anders nog op dit punt? Dan gaan we naar conclusie 23: De projectorganisatie was tot 2007 onvoldoende uitgerust om het hoofd te bieden aan de knelpunten die vanaf de start van de werkzaamheden duidelijk werden. Hier is door het college tot eind 2007 onvoldoende op ingegrepen.

Mevrouw **ALBERTS**: Het is eigenlijk dat hele blokje. Volgens mij ging het rapport-Sorgdrager ook allemaal over deze zaken. Even los van de volgorde, kun je nu gewoon zeggen dat dat rapport-Sorgdrager onderin de la is beland en helemaal geen effect heeft gehad op datgene wat er daarna gebeurde?

De heer **LIMMEN**: Daar kunnen we iets over zeggen. Conclusie 24: Archivering en informatiemanagement aan het project Noord/Zuidlijn krijgen anno 2009 nog steeds onvoldoende aandacht. Een dergelijk gebrek aan 'institutioneel geheugen' draagt voor de gemeente de risico's in zich van onvoldoende overzicht, onvoldoende lerend vermogen, een te grote afhankelijkheid van derden, en daarmee het risico van onvoldoende greep op het project. Iemand naar aanleiding van 24?

Mevrouw **ALBERTS**: Betekent dit nu dat we dit moeten lezen als dat de Wet op de archivering is overtreden?

De heer **LIMMEN**: We zullen kijken of we daar een antwoord op hebben. Iemand anders nog naar aanleiding van conclusie 24? Conclusie 25: De stijging van het projectbudget tijdens de uitvoeringsfase had substantieel lager kunnen zijn met minder open einden in de contracten of voldoende risicoreserveringen ten tijden van het go-besluit. Ik hoor nog geen echte vraag?

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Het was meer een tussenconclusie van mij. Dit is wat ik het spaarlampeffect noem.

De heer **LIMMEN**: Waarvan akte. Dan weten wij wat dat betreft de gedachten van mevrouw Van Pinxteren hierbij. Zijn er vragen naar aanleiding van deze conclusie?

Mevrouw **ALBERTS**: In dit stukje wordt de commissie-Veerman genoemd. Dat is

de tweede alinea van dat stukje. Daar wordt gezegd dat je met 95% zekerheid kunt stellen dat die 500 miljoen niet overschreden kan worden. Maar waar is dat nu in godsnaam op gebaseerd? Dat is pagina 44. De vraag is dus, is dat gebaseerd op datgene waarop jullie concluderen dat het aan alle kanten rammelt? En hoe kan Veerman dan zo zeker zijn? Of 95% zeker.

De heer **LIMMEN**: Ik denk niet dat wij in de situatie moeten komen dat wij hier uitspraken gaan doen over het rapport-Veerman. Ook even in het kader van de afbakening. Ik denk dat we daar maar even strikt de hand aan moeten houden want anders gaan we uitspraken doen over een rapport dat niet het onze is. Dat lijkt me niet zo verstandig. Als er vragen zijn over het rapport-Veerman en wat er nu eigenlijk precies bedoeld werd met die 500 miljoen en hoe dat voor de rest zit, dan is het volgens mij de geëigende weg om die vraag aan het college te stellen. Anders gaan wij daar uitspraken over doen en ik weet niet of dat nu zo verstandig is.

Mevrouw **ALBERTS**: Ja, maar kunnen we wel concluderen dat Veerman dezelfde gegevens had als jullie?

De heer **LIMMEN**: Dat weten wij dus niet.

Mevrouw **ALBERTS**: Dat moeten wij dus vragen?

De heer **LIMMEN**: Dat lijkt mij de koninklijke weg.

Mevrouw **ALBERTS**: Dan schrijven we dat even op.

De heer **LIMMEN**: Dan gaan we dat op die manier doen.

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Nog even terug naar bladzijde 45. In de vierde alinea helemaal onderaan staat iets over de commissie-Duivesteijn. Die concludeert dat politieke besluitvorming en scopewijzigingen de oorzaken waren van de budgetoverschrijdingen. Eigenlijk is dat dus hierbij ook al geconstateerd? Niet? Goed. Bij de conclusies wordt gezegd dat de politiek het blijikbaar zo graag wilde, even in mijn woorden, dat het er ook maar doorheen moest. Maar wat jullie betreft is het niet een oorzaak want dat staat inderdaad daarna uitgelegd op pagina 45, over de budgetoverschrijdingen. Het lijkt mij een logisch gevolg; je wilt het heel graag dus je accepteert maar alles.

De heer **LIMMEN**: Nee, dat zit iets anders maar daar komen we straks even op terug. Ik doe 26 en 27 in een moeite door. 26: Tijdens de uitvoeringsfase heeft het college onrealistische bedragen met betrekking tot de stijging van de bouw- en VAT-kosten gemeld aan de raad. Besparingsdoelstellingen, opgelegd door het Projectbureau Noord/Zuidlijn en meermaals in samenspraak met de portefeuillehouder en in een enkel geval met het college, werden vaak niet gerealiseerd en daarom later teruggenomen. Conclusie 27: Tijdens de uitvoeringsfase was er sprake van beïnvloeding van de beeldvorming en meermaals met medeweten van de portefeuillehouder. Besparingsdoelstellingen werden doorgaans wel gemeld aan de raad maar er werd vaak niet gezegd 'hoe' deze werden verwerkt in prognoses einde werk, door welke partij deze werden ingevoerd en tegen welk bedrag. Niemand voor deze conclusie? Dan gaan we naar de volgende conclusie. Die is kort, conclusie 28: De financiële beheersing bleef tot 2008/2009 ondermaats. Conclusie 29: Het project Noord/Zuidlijn had niet onverzekerd in uitvoering mogen gaan. Conclusie 30: In 2003 besloten het college en de raad om het project Noord/Zuidlijn vooralsnog niet te verzekeren. Hiermee werd een te groot risico genomen. De heer Flos vroeg het woord?

De heer **FLOS**: Ik kan me die discussie zeer levendig herinneren. De raad is niet over een nacht ijs gegaan. Het was natuurlijk op dat moment volstrekt duidelijk dat, wilde je het project verzekeren, er

een disbalans was tussen het eigen risico, de premie en de dekking die daar geleverd moet worden. Ik zou graag van u horen of u van mening bent of het voor die dekking en dat bedrag et cetera wel verzekerd had moeten worden. Of was u, terwijl het go-besluit genomen was, van mening dat het project tot een onbepaalde tijd zou moeten worden uitgesteld? Op dat moment was er immers nog geen zicht op dat de verzekeringsmarkt op korte termijn dusdanig zou veranderen dat het project alsnog van start moet gaan. Wat had dat betekend voor de Noord/Zuidlijn?

De heer **LIMMEN**: Het is een vraag waar wij op terugkomen. De heer Sancisi?

De heer **SANCISI**: Welk bedrag had de gemeente eigenlijk kunnen claimen op het moment dat je het wel verzekerd had? Hebben jullie daar een duidelijk beeld van? Is daar iets over te zeggen?

De heer **LIMMEN**: In het hoofdstuk verzekeringen worden op een gegeven moment voorbeelden genoemd van bepaalde verzekeringspolissen en hoe dit allemaal werkt. Dat is niet een direct antwoord op wat u zegt omdat je moeilijk iets kunt zeggen over de dekking van een polis die je gehad zou kunnen hebben maar die je niet hebt gehad. We komen er wel op terug. We kunnen wel een richtsnoer geven bij dit soort situaties. Laten we dat maar doen. De heer Van Drooge?

De heer **VAN DROOGE**: Ik heb een vraag over het verhaal van De Nederlandsche Bank. Is dit nu achteraf wijsheid of heeft zij toen al gezegd dat dat niet mocht. Toen al? Okay.

De heer **LIMMEN**: Kunnen we die vraag als beantwoord beschouwen? Dan ga ik naar de volgende conclusie, nummer 31: Het project Noord/Zuidlijn is in 2009 nog steeds niet verzekerd voor vermogensschade als gevolg van ontwerpfouten (beroepsaansprakelijkheidsrisico's). Hiermee loopt de gemeente een risico. De heer Flos?

De heer **FLOS**: Kunt u bij benadering aangeven hoe hoog de dekking is die dan gerealiseerd kan worden met die beroepsaansprakelijkheidsverzekering? Want ik heb altijd begrepen dat die dekking vervolgens zo beperkt was dat al zou je verzekerd zijn en er gaan echt dingen mis et cetera.

De heer **LIMMEN**: Daar is een duidelijk antwoord op. Dan is dat het even wat betreft conclusie 31. Dan gaan we naar conclusie 32: De raad heeft onvoldoende inzicht in de risico's van het boorproces en de mogelijke beheersmaatregelen. De raad heeft zich niet uitgesproken over welke schades welke maatschappelijk aanvaardbaar zijn. Dit brengt de voortgang van het project Noord/Zuidlijn bij toekomstige incidenten in gevaar. Mevrouw Bergervoet?

Mevrouw **BERGERVOET**: Jullie hebben Veerman niet meegenomen maar Veerman heeft hier natuurlijk wel naar gekeken. Dit resulteert uiteindelijk ook in een aanbeveling. Hoe verhoudt dit zich nu tot het rapport van de commissie-Veerman en wat bedoelen jullie nu precies met die laatste zin: bij toekomstige incidenten (...) de voortgang. Ik ga jullie een beetje woorden in de mond leggen. Is daarmee bedoeld dat we de boel tijdelijk even stil moeten leggen en toch even wat langer moeten kijken, ook al kost het meer geld en lopen we wat meer uit in tijd? Of is daarmee bedoeld dat je misschien alsnog helemaal moet stoppen?

De heer **LIMMEN**: Dat is een duidelijke vraag. De heer Flos?

De heer **FLOS**: Dat is een behoorlijke centrale conclusie. Ook in de media wordt eigenlijk gesteld dat de commissie zou vinden dat het hele boorproces niet goed is stilgelegd. Nu hebben wij onlangs, dat is echt van na de commissie-Veerman, uitgebreid gesproken over de risico's van het boren. We hebben het over allerlei kleine risico's met grote gevolgen gehad. Heeft u dat integraal

meegenomen en is uw mening dat met de besluitvorming van de raad daarover het nog steeds niet voldoende bekeken is? Of blijft alleen het feit van uw conclusie over dat de raad zou moeten discussiëren over 'als er dit gebeurt, dan zou je dat moeten doen'? Dus is dat vervolgens nog het enige wat er van deze conclusie overblijft?

De heer **LIMMEN**: Dat is wederom een duidelijke vraag. Zijn er nog andere vragen naar aanleiding van de conclusie over het boren? Zo nee, dan gaan we naar conclusie 33: Door de passieve houding van DIVV als ambtelijk opdrachtgever is de dienst ernstig tekort geschoten. Dit heeft de invulling en ontwikkeling van checks en balances in het project Noord/Zuidlijn in de weg gestaan. Geen vragen? Dan gaan wij naar conclusie 34: Het systeem van ambtelijke checks en balances heeft onvoldoende gewerkt. DIVV is in haar rol als ambtelijk opdrachtgever ernstig tekortgeschoten. De Bestuursdienst is zeer actief geweest maar heeft zich te veel laten meezuigen in de leemte die DIVV qua projectbeheersing liet vallen en had bij momenten een onvoldoende kritische houding tot het project. Concern Financiën en de Financiële Adviesgroep beschikten niet over de mogelijkheden om de noodzakelijk counterveiling power in het project te kunnen inbrengen. De heer Flos?

De heer **FLOS**: Ik vind het wel zeer interessant of u ook aanwijzingen heeft gevonden dat DIVV respectievelijk Bestuursdienst respectievelijk Concern Financiën zich bewust waren van het feit dat ze over onvoldoende kennis beschikten. Of was het de onbenulligheid dat men zelfs niet wist dat men onvoldoende wist?

De heer **BAKKER**: Als toevoeging daarop: als die bewustheid er was, hebben ze dat probleem dan ook aangekaart? Wij willen een oordeel vellen maar we kunnen het niet. We hebben versterking nodig.

De heer **LIMMEN**: Dat lijkt me een heel zinvolle vervolgvraag. Dat komt aan de orde. Niemand anders wat betreft deze conclusie? Dan stomen wij op in de richting van conclusie 35: Gegeven de omvang en de complexiteit van het project N/Z acht de enquêtecommissie Noord/Zuidlijn de beperkte inhoudelijke bespreking door collega-wethouders niet verstandig. Eenmaal andermaal, dan gaan we naar conclusie 36: Het college heeft in de gehele onderzochte periode van het project Noord/Zuidlijn bij herhaling fouten gemaakt in de voorbereiding, besluitvorming en uitvoering van het project. Conclusie 37: In het project N/Z heeft de burgemeester inhoudelijk een zeer beperkte rol gespeeld. Mevrouw Bergervoet?

Mevrouw **BERGERVOET**: Daar is al het een en ander over geventileerd door deze en gene. Maar mij is nog niet helemaal duidelijk wat de commissie eigenlijk vindt van de rol van de burgemeester. Het is toch vrij wazig geformuleerd als zou de burgemeester zich veel meer inhoudelijk met de politiek bestuurlijke sturing van de Noord/Zuidlijn hebben moeten bezighouden. Klopt dat? Is dat eigenlijk het gevoel van de commissie? En als dat klopt, hoe ziet de commissie dat dan in de politieke constellatie? Enerzijds de politieke verantwoordelijkheid van de wethouders die gekozen zijn door de raad en zelf vaak eerst in die raad gekozen en anderzijds de benoemde burgemeester. Waarom zou daar nu ineens meer inhoudelijke en dus politieke bemoeienis van de burgemeester nodig zijn?

De heer **LIMMEN**: Dat is een heel terechte vraag.

De heer **FLOS**: Heeft de commissie kunnen bekijken in hoeverre er bij andere grote projecten die in de afgelopen zeven, acht jaar hebben gespeeld waarbij de burgemeester eenzelfde soort rol had, de burgemeester zijn rol duidelijk veel minder beperkt heeft opgevat? En dat in relatie tot die andere projecten het hier in het bijzonder heel beperkt was?

De heer **LIMMEN**: Ook dat is een duidelijke vraag.

Mevrouw **BERGERVOET**: Mag ik nog een vervolgvraag stellen? Er wordt ook iets

gezegd over de kwaliteit van de besluitvorming. Mijn vraag is nu: wat verstaat de commissie precies onder kwaliteit van besluitvorming? Want als we daar een debat over moeten gaan voeren – en dat stelt de commissie feitelijk voor – dat is het natuurlijk wel nodig dat we het eens zijn over de definitie. Nu verwijst de commissie naar de Gemeentewet en de geringe mogelijkheden die een burgemeester heeft om die kwaliteit te bewaken, laat staan dat hij die kan afdwingen, maar is er wel de suggestie alsof dat had gemoeten. Dat zei ik net ook al. En meent de commissie dus dat zo'n burgemeester zich werkelijk inhoudelijk met portefeuilles moet gaan bemoeien?

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Mag ik een vraag aanvullen? Ik neem aan dat dat verderop staat. Ik meende begrepen te hebben dat jullie hier ook Elzinga over gesproken hebben. Staat hier duidelijk in wat zijn mening daarover is? Dat lijkt me in elk geval wel een aanknopingspunt.

De heer **LIMMEN**: Dat zit in een bijlage bij het rapport. Misschien dat dat uw vraag meteen kan beantwoorden.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Ja.

De heer **VAN DROOGE**: Wat bedoel je met bijlage bij het rapport? Is dat gewoon achterin?

De heer **LIMMEN**: Het staat in het hoofdstuk zelf, in die zin als een bijlage. Zijn er nog andere vragen over de rol van de burgemeester en de visie van de commissie daarop? Dan gaan wij door naar conclusies 38, 39, 40 en die lees ik achtereenvolgens voor. 38: De raad heeft bij de bepaling van de uitgangspunten van het project Noord/Zuidlijn in de beginfase tot 1996 politieke keuzes gemaakt waarbij er onvoldoende sprake is geweest van een zakelijke afweging tussen enerzijds politieke randvoorwaarden en anderzijds de risico's en de kosten. Conclusie 39: De raad is bij de voorbereiding van de besluitvorming en controle op de uitvoering tegen de grenzen van zijn deskundigheid en kennis aangelopen. In het licht van deze beperkingen heeft de raad tot tweemaal toe het zwaarste instrument ingezet, maar heeft de raad nagelaten zijn controlerende taak structureel te versterken. De raad heeft zijn eigen kritisch vermogen aan banden gelegd door de veelheid aan vertrouwelijke raadscommissievergaderingen. Conclusie 40: In de uitvoeringsfase heeft de raad zijn controlerende taak niet goed kunnen uitvoeren omdat de raad meermaals onrealistische prognoses van kosten en planningen kreeg.

De heer **FLOS**: Kunt u die conclusies afzetten tegen het feit dat er natuurlijk bewust na Sorgdrager en Faithful & Gould gekozen is om meer rust in het bestuurlijk proces te brengen omdat het wel een heel hoog hype-gehalte had daarvoor? Er kwam iets naar buiten en meteen rolde iedereen over straat. Ik ben van mening dat de meeste raadsleden vonden dat het daardoor in een iets rustiger vaarwater terecht gekomen is. U constateert zelfs dat de controlerende taak daardoor heeft ingeboet. Kunt u dat waarderen?

De heer **LIMMEN**: Ja, daar hebben we een antwoord op. Zijn er nog andere vragen op dit punt?

Mevrouw **ALBERTS**: Is eigenlijk nog de revue gepasseerd wanneer er discussie was over de beslotenheid van de vergadering, in hoeverre dat ter discussie is gesteld en hoe daarop gereageerd is binnen de raad? In feite krijgt de raad ook een tik op de vingers want je legt je kritische vermogen aan banden. Maar de vraag is natuurlijk ook of de raad dat weg mocht halen, dat vertrouwelijke gedeelte. De heer Flos zegt: dat was naar aanleiding van Sorgdrager, maar het heeft ook een aantal jaren geduurd en het ging maar door en op een gegeven moment krijgt je ook het beeld waarom dit nog in de vertrouwelijkheid moet. Is dit zo aan de orde gesteld en hoe werd dat ontvangen als je zegt, laten we het maar in de openbaarheid doen?

De heer **LIMMEN**: Om je vraag goed te begrijpen, is je vraag: is deze situatie ook

aan de orde gesteld door raadsleden? Is dat wat je bedoelt? Dus die veelheid aan vertrouwelijke vergaderingen? Okay. Zijn er nog vragen van overige raadsleden over de afsluitende conclusies?

Mevrouw **VAN DER GARDE**: Ik kan hem zo snel niet vinden, maar bij conclusie 39 waarbij staat dat de raad tegen zijn grenzen van deskundigheid en kennis aanloopt, er is ergens eerder een conclusie waarbij het mij toch leek dat er onvoldoende informatie was. De raad had heel veel vragen gesteld en het verliep heel rommelig. Mijn vraag is eigenlijk: waarom komt dat niet terug bij deze conclusies? Is de raad qua voorbereiding, besluit en controle, want dat is niet helemaal conclusie 40 want die gaat over de uitvoeringsfase, wel voldoende op de hoogte gesteld om beslissingen te nemen in die tijd, rondom het go-besluit?

De heer **LIMMEN**: Dat is een duidelijke vraag. Zijn er nog andere vragen naar aanleiding van deze afsluitende conclusies? Zo nee, dan stel ik voor dat we even schorsen. Ik denk dat we ongeveer een kwartier nodig hebben. Willen jullie ook nog door de aanbevelingen heenlopen? Dat kan, maar dat is nog wel even een flinke toer want dat is ook nog wel een behoorlijk aantal. Misschien is het verstandiger om nu te schorsen. Wij komen met een reactie die we even voorbereiden en laten we proberen om 10.45 uur te hervatten, om 10.40 uur.

De heer **LIMMEN**: Zullen wij gewoon meteen maar even beginnen? Wij wilden het even als volgt doen: we beginnen even met de vragen die de heer De Wolf zal beantwoorden. En de heer De Wolf kan zelf even aangeven welke inhoudelijke zaken hij nu gaat beantwoorden en bespreken.

De heer **DE WOLF**: Dat waren de vragen die betrekking hadden op de subsidieaanvraag en de subsidiekwesties met het Rijk uiteraard en de vragen over de aanbestedingsronde volgens mij. Als ik het wel heb begint dit bij conclusie 7 waar Mevrouw Bergervoet een aantal vragen had over wat eigenlijk de rol van het Rijk geweest is en waarom op een bepaalde moment het vooral een Amsterdams project zou zijn geworden. En over conclusie 8 want die hangt daar voor een deel mee samen. Het lumpsumkarakter wordt in die twee conclusies besproken. En waar vragen waren over de mate waarin en de wijze waarop de gemeente op het veranderen van dat karakter van die subsidieafpraak heeft gereageerd. Zo neem ik ze maar even samen want anders wordt het wat ingewikkeld. Werd het nu echt een Amsterdams project? Ja en nee. Het was een regionaal project. Dat zei je volgens mij in het begin. Dat klopt. Dat is het ook eigenlijk altijd geweest tot op het moment waarop de regio heeft besloten om de uitvoering van het project over te dragen aan de gemeente. De bemoeienis van het Rijk met de subsidieaanvraag respectievelijk met het project zelf was behoorlijk stevig. Er is in het vooroverleg op ambtelijk niveau tussen Rijk en gemeente gepraat over het project, in wezen over alle aspecten daarvan, over de budgetten, de budgetvorming, hoe dat tot stand moest komen en uiteindelijk was de conclusie van het Rijk en van Rijkswaterstaat dat dat een voldoende goed opgebouwd budget was en een voldoende goed opgebouwd voorstel voor een subsidieaanvraag. Daarmee kon meteen toegewerkt worden naar een subsidiebeschikking. Dus daar heeft het Rijk wel degelijk bemoeienis mee gehad en ze heeft daar in wezen een positief oordeel over gegeven. De lumpsum. Er is op een bepaald moment, volgend op discussies in Den Haag, dat wil zeggen, in de Kamer, de discussie ontstaan over de manier waarop het Rijk de financiering zou inrichten van grote infrastructurele projecten. Dat was in wezen naar aanleiding van de situaties die ontstaan waren bij de hogesnelheidslijn (hsl) en bij de Betuwelijn. Is het nu zo dat het uniek was dat er voor de Noord/Zuidlijn sprake was van een lumpsumfinanciering? Nee, dat werd ook wel op andere grote projecten gedaan. Wij waren daar niet uniek in. Was het een verrassing voor de gemeente? Ik denk in zekere zin dat het wel een verrassing was. Er is op een gegeven moment wel vanuit het ambtelijk overleg gewaarschuwd dat dat het geval zou kunnen zijn, dat men dat voornemen zou hebben.

Maar in zekere zin was het een verrassing omdat men eigenlijk al zo lang bezig was en

uitgang van de klassieke situatie die bij een beschikking in het MID zou leiden tot zo'n financiering die tot op dat moment toch nog redelijk gebruikelijk was bij grote infrastructurele projecten waarbij het Rijk in wezen het grootste deel van de risico's op zich nam. Heeft men toen nog geprobeerd om dingen te veranderen of heeft men zelf gekeken wat dit betekende in termen van risico's voor de gemeente? Ja, dat heeft men wel degelijk gedaan. Dat heeft in de interne beoordeling binnen de gemeente ook geleid tot een negatief advies van Concern Financiën, bijvoorbeeld over die lumpsumfinanciering: het advies om het vooral niet te doen. Maar laten we wel wezen, we hebben het er eerder over gehad en ook eerder gerapporteerd; de politieke wil om tot aanleg te komen was groot. Dus heeft men dat advies terzijde gelegd. Er is nog wel gesproken over de risico's die de verandering van die financieringswijze voor Amsterdam met zich mee zou kunnen brengen. Dat heeft geleid tot aanpassing van het subsidiebedrag. Het risicofonds is door Rijkswaterstaat in die tijd nog opgehoogd naar 187 miljoen en er is vervolgens ook nog een bedrag vanuit de gemeente zelf aan toegevoegd zodat er uiteindelijk een risicobijdrage was die opliep met 250 miljoen. Dacht men vervolgens dat men hiermee uit zou komen? Wat waren nu de risico's die men zelf inschatte? Daar was een heel optimistisch beeld over en dat was vooral gebaseerd op het succes dat men had gehad bij de aanleg binnen het budget kunnen aanleggen van de Piet Heintunnel. Op dat model is in wezen ook het model van de Noord/Zuidlijn gerealiseerd. Men had een voorbeeld dat goed was gelopen en dat was als voorbeeld genomen. Daarmee ben ik volgens mij grotendeels door vragen over de subsidieaanvraag, de risico-inschattingen, maximalisatie van het risico zal ik maar zeggen, heen. Wat nog door de heer Sancisi werd gevraagd: was dat nu als het ware een soort motie van wantrouwen? Werd daarmee eigenlijk gezegd: dat is geen goede manier van doen? Nee, dat zou je niet zomaar kunnen concluderen. Juist omdat het Rijk had gezegd dat de subsidieaanvraag ook qua budget goed in elkaar zat. Even tot zover. Het staat overigens allemaal in het rapport. Over de aanbestedingsrondes waren vragen over de tekst die leidt tot conclusie 9. Of de raad bijvoorbeeld werd geïnformeerd over de 122 miljoen, over de alternatieven die er zouden zijn, dus de alternatieven van het veranderen van trajecten, of helemaal niet bouwen. Er is eindeloos in de raad en in de commissie over al die onderwerpen gepraat. Dus, ja daarover is de raad geïnformeerd. Daarover is discussie geweest. Is er, naar aanleiding van conclusie 9 een vraag van mevrouw Bergervoet volgens mij, door de politiek willens en wetens op de prijs gestuurd? Het antwoord daarop is natuurlijk ja, uiteraard. Dat is ook helemaal niet raar want je begint aan een project en daar stel je een budget voor vast en natuurlijk stuur je daarop want je wilt binnen dat budget blijven. Daar is geen twijfel over. Ik zou ook niet weten hoe je dat anders zou moeten doen, om eerlijk te zijn. Is dat aan de orde geweest in het politieke debat? Ja, dat is absoluut aan de orde geweest in het politieke debat. Er is over die 130 miljoen of 132 miljoen veel gesproken en dat was ook een politieke eis. Het mocht allemaal wel wat meer kosten. We vonden onszelf rijk genoeg. Dat was de discussie die zowel in de raad als in de commissie gevoerd is. Maar dit was het bedrag en verder mocht er niets bij. Dat lijkt mij logisch als je als raad en respectievelijk als college dat soort debatten daarover voert en dat uitsprekt. Heeft dat consequenties? Ja dat heeft ook consequenties.

De heer **FLOS**: Is dat een antwoord op mijn vraag?

De heer **DE WOLF**: Er was een aantal vragen. De vragen van mevrouw Bergervoet en van u liepen min of meer parallel.

De heer **FLOS**: Mijn vraag was toegespitst op die marktconformiteitstoets die is losgelaten. Nu gaat het voor mij om die 132 miljoen die daarna de top van het budget was. Maar ik vroeg me af of daarvoor expliciet over gesproken is, gediscussieerd in de raad: we gaan die marktconformiteitstoets of het maximum daarvan ophogen omdat we van mening zijn dat het hiervoor echt niet kan en we toch die lijn nodig vinden. Heeft dat debat plaatsgevonden?

De heer **DE WOLF**: Ik weet niet of dat debat in de plenaire raad heeft plaatsgevonden maar hij heeft wel plaatsgevonden in de commissie. Dat debat over het ophogen van de eigen bijdrage van Amsterdam is wel gevoerd. Dat was in de periode voorafgaand aan het oktoberbesluit 2002 geweest, dus vanaf ongeveer maart 2002 is dat aan de orde geweest. Of eerder nog, wordt mij nu ingefluisterd. Volgens mij is conclusie 10 het laatste punt voor mij en als ik dat fout heb, dan hoor ik het wel. De vragen van mevrouw Van Pinxteren over te veel risico's bij de gemeente gelegd, te veel open einden en de vraag wat daarin als het ware de maatstaf zou zijn en hoe wij dus tot de conclusie 'te veel' zijn gekomen. Het is een soort optelsom. Dus er wordt stelselmatig als het ware in dat proces van beoordeling van de aanbestedingsresultaten naar contractvorming steeds meer risico's van de aannemers bij de gemeente belegd. In the end leidt dat niet tot een bijstelling van de reserves die je dan aan zou moeten leggen voor de risico's die je daarmee neemt. En wij komen dan tot de conclusie, en daar zijn we niet de enige in want iemand als Bijkerk die nu bij het projectbureau heeft hetzelfde gezegd, die heeft nog nooit zo'n grote risico-overname gezien, vandaar dat wij tot de conclusie komen dat er te veel risico's bij de gemeente neergelegd zijn.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Het zal je niet verbazen dat ik dat helemaal met je eens ben. Maar waarom ik vraag 'te veel'; ik herinner me nog dat op de momenten waarop ik dit aan de orde stelde het antwoord vaak was dat het helemaal niet ongebruikelijk was en dat hier geen rare dingen gedaan worden. Wat is een beetje de norm daarvoor?

De heer **DE WOLF**: Er is een norm voor. Die is volgens mij ook op een bepaald moment genoemd in het verhoor maar ik weet niet meer precies wat die norm was.

De heer **LIMMEN**: Bijkerk heeft bijvoorbeeld gezegd, toen we het hadden over het open einde bij het contract diepe stations wat ongeveer 80 miljoen euro is, dat een tiende daarvan normaal was. Dat is een richtsnoer, maar dat staat ook allemaal in het rapport. Ik stel voor dat we meteen doorgaan met de reacties van de overige commissieleden en dat we dan na afloop even kijken wat er nog ligt. Mevrouw boelhouwer.

Mevrouw **BOELHOUWER**: Ik ga de vragen die de conclusies 4 en 5 betreffen beantwoorden. De antwoorden kunnen jullie eigenlijk lezen op pagina's 360 tot en met 363. De vraag over conclusie 4 was dat er in het voorafgaande stuk gezegd was dat met de wijsheid van achteraf de huidige vervoersvraag zodanig is dat het eigenlijk niet meer nodig is om de Noord/Zuidlijn aan te leggen. Is dat eigenlijk wel wijsheid achteraf? In 1996 werden die prognoses van het openbaar vervoer over een sterke toename wel degelijk eens bekritiseerd. Dat was inderdaad bekend. Er bestonden hier verschillende beelden van. De gemeente heeft daarom een Duits bureau Intraplan een contraprognose laten uitvoeren. Dat kwam tot de conclusie dat de kritiek onterecht was en dat er wel degelijk meer vraag zou zijn naar openbaar vervoer. Maar je moet er wel bij denken, en dat geldt voor alle vervoerswaardenprognoses, dat er een enorme bandbreedte is. Je hebt een groot grijs gebied en daar kun je dus verschillend over denken. Wat wij met deze wijsheid achteraf bedoelden is dat je nu constateert dat de vervoersvraag niet is toegenomen en dat is gewoon een feit. De tweede vraag betrof de kosten-batenanalyse en de OEI-richtlijn. Was dat allemaal wel bekend in 2002? De OEI-richtlijn was sinds 2000 verplicht. De OEI-richtlijn was eigenlijk een kosten-batenanalyse. In de jaren daarvoor werden ook kosten-batenanalyses gedaan. Maar de OEI-richtlijn is eigenlijk een kosten-batenanalyse in een wat ander jasje. Maar kosten-batenanalyses werden ook al in de jaren negentig gedaan. En op de sluis bij IJmuiden in 1995-1996 is wel degelijk een kosten-batenanalyse gedaan. En dit kunnen jullie dus ook vinden op pagina's 360 en 361. Dat was het.

De heer **LIMMEN**: Okay. Dan geef ik het woord aan de heer Geurts.

De heer **GEURTS**: Ik zal ingaan op een aantal vragen over kostenontwikkelingen, de planning, over de boommethode en over de verzekering. En een vraag van de heer Sancisi bij conclusie 12.

Hij stelde de vraag in hoeverre raad en college op de hoogte waren van de methodes van risicoanalyse en hoe er met risicobeheersing werd omgegaan. Wat we daarover kunnen zeggen is dat tot het moment van 2002, het moment van het go-besluit, er eigenlijk twee grote risicoanalyses zijn gedaan. Die zijn beide in het kader van de principebesluiten op weg naar de subsidieaanvraag en de subsidiebeschikking gedaan. Dat zijn de risicoanalyses uit 1996 en 1998. In 1998 wordt dan die subsidieaanvraag ingediend bij het Rijk. En wat je ziet, is dat er sinds 1998 tot aan het go-besluit nog heel veel verandert aan de risicopositie van de gemeente. We hebben het feit dat het een lumpsumovereenkomst werd. En vervolgens ook nog het proces van onderhandelen en contractvorming waarbij steeds meer risico's bij de gemeente zijn gekomen. Op dat moment, in 2002 toen het go-besluit eraan kwam, is er geen nieuwe risicoanalyse uitgevoerd om die veranderende risicopositie van de gemeente aan een nader onderzoek te onderwerpen. Men is zich er natuurlijk wel bewust van geweest maar daar is niet zoals in 1996 en 1998 opnieuw een analyse gedaan. Dat even in antwoord op die vraag. Is men zich daarvan bewust geweest bij raad en college? Ik kan nu niet even zo zeggen in hoeverre welke documenten bij wie aanwezig waren. Het feit is dat de raad rondom 2002 geen nieuwe risicoanalyse heeft gekregen terwijl ze daar in 1996 en 1998 wel redelijk van op de hoogte is gebracht. Tot op zekere hoogte is men daarvan op de hoogte geweest. Hoe precies kan ik nu even niet beantwoorden. Er waren meer vragen over die conclusie maar die liggen bij anderen dus die laat ik even voor wat ze zijn. Dan ga ik even met u naar conclusie 25. Ik pak hem er even bij. Dat was de conclusie over de stijging van het projectbudget tijdens de uitvoeringsfase. Naar aanleiding daarvan stelde Mevrouw Alberts de vraag over Veerman. Wij hebben al even kort gezegd dat wij het rapport van Veerman niet aan een analyse hebben onderworpen of hebben onderzocht waarop hij zijn gegevens heeft gebaseerd. Waarop die 95% zekerheid is gebaseerd kunnen wij gewoon geen antwoord geven. Dus dat is echt een vraag die aan het college gesteld zou moeten worden. Een mevrouw Van der Garde was: in hoeverre is die politieke wens de oorzaak van die budgetoverschrijding die je in de latere jaren ziet ontstaan. In de periode na het go-besluit niet echt meer. Onze stelling is eigenlijk dat met het go-besluit de overschrijdingen eigenlijk al vaststonden. In het traject daarnaartoe hebben de politieke wens en de politieke randvoorwaarden natuurlijk een belangrijke rol gespeeld. De politieke wens van niet slopen, zo weinig mogelijk overlast, heeft geleid tot een diepe boommethode. Die politieke wens heeft geleid tot een heel complex project van een boommethode van diepe stations in een historische binnenstad in een moeilijke projectsituatie. En daar is die politieke wens belangrijk in geweest en dat heeft uiteindelijk tot een ingewikkeld projectbesluit geleid, ook met ingewikkelde contracten, ingewikkelde onderhandelingen, wat weer mede tot gevolg had dat er overschrijdingen van het budget kwamen. Dus de politieke wens heeft zeker een rol gespeeld bij de latere overschrijdingen. Wat je nog even kunt zeggen over de uitvoering waarin die overschrijdingen dan duidelijk worden en ook de vergelijking met andere projecten. De commissie-Duivesteijn heeft onderzoek gedaan naar de hsl en de Betuweroute, wat de oorzaak van die overschrijdingen waren. Daar is het woord politiek optimisme natuurlijk wel gevallen. Maar wat ook belangrijk is om nog even op te merken is dat als je die projecten van hsl en Betuweroute vergelijkt met de Noord/Zuidlijn, dat dan opvalt dat bij hsl en Betuweroute veel van de kostenoverschrijdingen, overschrijdingen van het budget, het gevolg zijn geweest van scopewijzigingen. Dat betekent dat er een besluit is genomen over hoe die hsl eruit moet zien. En dan komen daar gaandeweg extra eisen bovenop. Dat heeft onder andere te maken met tunnelveiligheid, dus er waren extra veiligheidsmaatregelen die heel veel meer geld kostten. De beroemde tunnel in het Groene Hart is eigenlijk pas later, toen het besluit tot aanleg van de hsl al genomen was, uitgekristalliseerd. En dat heeft veel extra kosten betekend. Als je nu kijkt naar de Noord/Zuidlijn zie je dat het niet in grote mate scopewijzigingen zijn geweest die tot budgetoverschrijdingen hebben geleid, maar voornamelijk, en dan hebben we het over ordegroottes van 70-80%, het gevolg zijn van meerkosten. Dat betekent dat het project op zich niet is veranderd. De lijn is hetzelfde gebleven, de eisen aan het project zijn ook hetzelfde gebleven en de budgetoverschrijdingen zijn het gevolg van allerlei kosten die opduiken tijdens het proces, die niet waren meegenomen in het budget en in de contractvorming. Dat is echt een verschil als je de analyse van Duivesteijn bekijkt met de analyse die wij nu gemaakt

hebben.

Over conclusie 30, de verzekeringen, zei de heer Flos: wij zijn daar als raad niet over een nacht ijs gegaan. Daar is een groot debat over gevoerd en is de raad uitvoerig geïnformeerd over dat de premie die gevraagd werd en de dekking die je daarvoor zou kunnen krijgen in disbalans waren. Dat is correct. Dat klopt. De raad is ook uitgebreid geïnformeerd. Dat was ook de situatie. De vraag die daaraan gekoppeld werd is: had het project toen verzekerd moeten worden tegen die premies met die dekking of had er uitstel plaats moeten vinden. Eigenlijk is onze conclusie, dat voor je aan zo'n project begint, de projectvoorwaarden, de projectsituatie goed moet zijn. Een van de voorwaarden voordat je met zo'n project van start gaat in zo'n gemeentelijke context, is dat je het project verzekerd hebt. Bij het Rijk zie je nog wel gebeuren dat een aantal grote projecten niet verzekerd van start gaat, maar het Rijk heeft ook een heel andere begroting en een heel ander vermogen om eventuele risico's op te vangen. Ze kunnen dat wellicht ook nog verdisconteren met andere grote projecten waar je voordelen behaalt. Dus dat is een heel andere uitgangssituatie dan een gemeente. Daarnaast moeten we ook meegeven dat bijvoorbeeld een project als de Westerschelde en hsl ook gewoon verzekerd van start gaan en niet onverzekerd. Dus het is een buitengewone keuze geweest om het project onverzekerd van start te laten gaan en eigenlijk is ons advies ook dat als je weer in zo'n situatie terechtkomt dat je dan niet moet beginnen. Dus dat je moet uitstellen totdat je zo'n verzekering rond kunt krijgen. Dat lijkt mij een duidelijk antwoord op de vraag. Een andere vraag was nog: wat had de gemeente kunnen claimen? Dat is een lastige vraag. Want ten eerste gaat het om een heleboel verschillende verzekeringen. Er is een heel palet van verzekeringen bij zo'n project dat je kunt en moet afsluiten. De verzekering die nu nog openstaat is de beroepsaansprakelijkheidsverzekering of personal indemnity insurance. In het begin van de fase van het project, voordat het besluit tot aanleg was genomen, zijn er al contractuele afspraken gemaakt met de aannemers dat de gemeente een aantal zaken zou verzekeren. Een daarvan was de beroepsaansprakelijkheidsverzekering of die PI-verzekering en die staat dus nog open. Wat voor dekking je daarvoor zou kunnen krijgen, hoe hoog die is, want de heer Flos gaf al aan: is het niet zo dat je bij dat soort verzekeringen eigenlijk niet zo veel geld terug kunt krijgen? Dat is een vraag die ik niet zo kan beantwoorden. Wat ik wel kan zeggen is dat de verzekeringsmarkt nogal veranderd is in de loop der tijd. Die veranderde ten tijden van het go-besluit maar ook daarna weer. Dus de dekkingen die je destijds rond het go-besluit en in 2003 voor zo'n verzekering kon krijgen, waren veel lager dan de marktsituatie nu. Wat je ook ziet, is dat de andere verzekeringen die men ook contractueel verplicht was nu intussen heeft afgesloten zoals de CAR-verzekering en de AVB-verzekering omdat de markt weer gunstiger is geworden. Dus hoe de dekking er nu uit ziet kan ik nu niet zeggen. Die is anders in ieder geval dan een tijd terug. En ons advies is dus omdat je ook nog contractueel verplicht bent zo'n verzekering af te sluiten, je op korte termijn die afweging maakt. En daarbij moet dan uiteraard gekeken worden wat je kunt verzekeren, wat de premie en de dekking zijn. Dat is de aanbeveling: zorg dat je daar nu op korte termijn naar kijkt. Dat zijn dan volgens mij in een klap de vragen over conclusies 30 en 31. Dan was er nog een vraag van mevrouw Bergervoet bij conclusie 32 over het boorproces. Hoe verhoudt zich nu vooral die laatste zin van de conclusie: dit brengt de voortgang van het project Noord/Zuidlijn bij toekomstige incidenten in gevaar, zich tot het rapport-Veerman. Dit is eigenlijk een soort opmaat naar een van onze aanbevelingen. Ga als raad een debat voeren over de risico's van het boren. Wat wij hier nu eigenlijk mee hopen te bereiken is dat je niet weer in een situatie terechtkomt dat je overvallen wordt door een incident als raad, college of organisatie, en dat je dan eigenlijk niet goed weet wat er moet gebeuren en dat dat het gevoel oproept dat het hele project staat te wankelen. We hebben bijvoorbeeld een scheur in de Bijenkorf. Er springen twee etalageruiten tijdens een donderdagavond, dulle dwaze dagen, maak er maar een verhaal van. En dat levert een gevoel van onbehagen op: dit had nooit mogen of kunnen gebeuren. Om die discussie voor te zijn en te voorkomen dat je een project stil gaat leggen of heel lang stil moet leggen om dat debat uitgebreid met elkaar te kunnen voeren. Bij de Vijzelgracht was het debat ook echt nodig. Daar moest ook echt stilgestaan worden bij hoe gaan we dit nu aanpakken. Ons advies is om in de toekomst processen sneller te laten verlopen en beter voorbereid te zijn op het scenario dat risico's zich ook gaan voordoen, dat je daar met de raad en het college een

debat over moet voeren.

Dat betekent dat je veel explicieter moet zijn over risico's die je eventueel nog loopt. Veel explicieter moet zijn over wat je dan als beheersmaatregelen kunt nemen als gemeente en veel explicieter over wat je daar als raad van vindt. Maar dat is ook vooral in het verloop van het proces. Dat is waar het over gaat.

De heer **LIMMEN**: Laten we het even zo doen dat we de vragen naar aanleiding van de antwoorden even uitstellen tot iedereen geweest is want dan hebben we even het rijtje afgemaakt en kunnen we even kijken wat er nog open staat.

De heer **GEURTS**: En nog een vraag van de heer Flos dat er onlangs nog uitgebreid is gesproken over die risico's. Dat klopt. In de afgelopen weken heeft in de commissie Verkeer en Vervoer dat debat plaatsgevonden. Dat hebben wij natuurlijk niet mee kunnen nemen in ons rapport en in onze aanbevelingen. Ik kan dat ook niet hier duiden of dat nu genoeg is. Onze inschatting is dat je echt een grotere slag hebt te slaan dan er nu gebeurd is want dat betekent ook in de communicatie naar buiten toe dat je ook als raad en gemeente naar de bewoners explicieter bent over risico's en hoe we dat gaan aanpakken. En over welke risico's hebben we het dan? In een heleboel rapporten staat dat de boorrisico's technisch verantwoord zijn, maar wat houdt dat nu precies in? Wat vind je dan als gemeente en als raad, technisch maar ook maatschappelijk verantwoord?

Mevrouw **BUURMA**: Ik zal een aantal vragen beantwoorden over de projectorganisatie en over de rol van het ambtelijk apparaat. Er waren wat vragen bij conclusie 6. Wij stellen dat er een heel sterke projectorganisatie zou moeten zijn omdat je kiest voor een klein projectbureau en een groot adviesbureau. Dan moet je ervoor zorgen dat bij dat kleine projectbureau echt de allerbeste mensen zitten. Hoe kom je aan die mensen? Want wij hebben geconcludeerd dat die mensen er niet zaten. Dat is ook onderzocht en aangegeven in een aantal rapporten van Toornend, ook allemaal terug te lezen. Die mensen kun je bijvoorbeeld tijdelijk in dienst nemen of, en dat zie je ook terug in onze aanbeveling, je zou kunnen samenwerken met het Rijk. Wat was het probleem op dat moment? De hsl was er, waar bijvoorbeeld ook heel goede mensen naartoe gingen en daardoor werd het voor Amsterdam lastig om de toppers hier naar binnen te halen. Wij adviseren ook: maak afspraken met het Rijk zodat je elkaar niet beconcurrert. In aanbevelingen 5, 6, 7 en 8 op bladzijde 69 en verder gaan wij daar eigenlijk nog dieper op in. Er was ook een vraag of de projectorganisatie zich bewust was van de verslechterende omstandigheden met betrekking tot de start van het project. Zij was natuurlijk zelf bezig met de aanbestedingsstrategie. Zij zat er zelf bij. Zij onderhandelde ook over de contracten. Of zij uiteindelijk wist dat het onwerkbaar contracten waren dat stellen wij niet en daar kun je ook niet van uitgaan. Maar ze zat er dus wel bij en ze was op de hoogte van die omstandigheden die eigenlijk steeds slechter werden. Dit is ook terug te vinden in de hoofdstukken over de projectorganisatie. Ten aanzien van de rol van het ambtelijk apparaat, over conclusie 13 was een aantal vragen, onder andere van Mevrouw Van der Garde. In hoofdstuk 5 van het rapport gaan we hier heel uitgebreid op in, bladzijde 130. Daar worden alle diensten uiteengezet. Over stedelijke bestuursadvisering kunnen we wel stellen dat ze wel op verschillende momenten hebben gewaarschuwd over onder andere de rol van DIVV. Dit staat op pagina 135. Zij vonden dat DIVV een te beperkte rol had in het hele project. Zij hebben ook aangegeven dat er in de uitvoeringsfase allerlei problemen waren. Je kunt in het hoofdstuk teruglezen dat zij echt wel op verschillende belangrijke momenten hebben gezegd: kijk uit, het loopt niet goed en zij zijn daar eigenlijk heel ver in gegaan, eigenlijk nog verder gegaan dan wat je mag verwachten van de Bestuursdienst. Financiën heeft zich eigenlijk heel sec gehouden aan haar rol die ze had. Controle, maar heel beperkt, dus niet heel erg op de inhoud. De gemeente heeft geprobeerd met het instellen van de Financiële Adviesgroep (FAG) die financiële controle te versterken. Zij hadden geen goede start. Uiteindelijk is die rol van de FAG pas in 2007 versterkt. Maar dat was natuurlijk vrij laat. Er is wel een aantal externe audits gedaan om de boel in gang te krijgen om de situatie te veranderen maar uiteindelijk is daar weinig mee gedaan. Volgens mij was dat een aantal antwoorden op de vragen over de rol van het ambtelijk apparaat.

De heer **LIMMEN**: Ik kom even op de vragen die te maken hebben met college en raad. Dat begint bij conclusie 9. Die heeft te maken met uitkomsten van de markttoets en wat ermee gebeurd is. De vraag was of de raad de alternatieven gezien had. Het antwoord is: ja. Sterker nog, de raad is heel nadrukkelijk betrokken bij het proces van wat er bij het aanbestedingstraject gebeurt, wat de keuzes zijn die vervolgens gemaakt worden. Dus de raad is daar heel nadrukkelijk onderdeel geweest van dat proces. Conclusie 14 heeft te maken met de vraag of die externe toets nu wijsheid achteraf is. Had je dat had moeten doen voordat je begint aan het go-besluit of had men zich dat toen ook moeten realiseren? Men heeft aan de projectorganisatie gevraagd of die contracten et cetera allemaal wel goed zaten. Maar dat was diezelfde projectorganisatie die zelf ook betrokken was geweest bij het opstellen van die contracten en die zelf ook de opdracht had gekregen om daarbij binnen een bepaald budget te blijven. Met andere woorden, je vraagt de slager om zijn eigen vlees te keuren. Wat de commissie betreft had toen ook duidelijk moeten zijn, ook met de kennis van toen, dat het toen al verstandig zou zijn geweest om daar een externe toets op los te laten. Een vraag die hieraan gelieerd is, is de vraag wat bestuurlijk comfort is. Kort samengevat is bestuurlijk comfort een wassen neus. Want wat was het bestuurlijk comfort waar het om ging? Iemand van de projectorganisatie werd gevraagd om een verklaring af te leggen over iets waar hij zelf verantwoordelijkheid voor had dat het op die manier geregeld was. Dus je vraagt eerst iemand om het op een bepaalde manier te regelen en vervolgens vraag je aan diezelfde persoon om daar nog eens een verklaring over af te geven. Dat is eigenlijk gelieerd aan waar ik het net over had. Dat is dus wat de commissie betreft niet de goede manier van handelen geweest. Wij zouden zeggen dat je daar dus een externe toets op los zou moeten laten. Dan hoop ik ook zo antwoord te hebben gegeven op de vraag van de lamme en de blinde die ook is gesteld over de projectorganisatie, en over hoe de projectorganisatie daar zelf op een gegeven moment ook leidend in kon zijn. Om deze reden dus niet, want de projectorganisatie had op dat moment zelf niet de knowhow en kennis om dat zelf te toetsen. Ze waren zelf verantwoordelijk voor de uitvoering, dus kun je ze niet weer vragen om daar zelf weer uit te komen. Dan ga ik naar conclusie 22, het heronderhandelen van de contracten. Dat heeft ook te maken met wat er is gebeurd met Sorgdrager. Is het in een la beland? Nee, het rapport-Sorgdrager is niet een la beland. Op basis daarvan is een implementatieplan neergelegd en ook geaccordeerd door de raad. Ook al eerder gezegd heeft de raad naar aanleiding van Sorgdrager de beslissing genomen om meer in vertrouwelijkheid te vergaderen. Dat was ook een direct en duidelijk advies van Sorgdrager om ook te zorgen dat er wat meer rust kwam in de situatie. Dat heeft de raad dus gedaan. Daar is ook nog een vraag over gesteld: is aan de orde gesteld dat dat soms wel eens een beetje te ver ging, dat er te veel vertrouwelijk werd vergaderd? Ik herinner mij dat wij daar onderling overleg over hebben gehad en we hebben daar ooit eens een keer zelf van geconstateerd, terugkijkend dat dat gebeurd is, wanneer en wie precies kan ik jullie zo niet zeggen, maar het is wel af en toe gebeurd dat een raadslid heeft gezegd: gaat dit nu even niet te ver, doen we hier goed aan? Er zijn misschien mensen in de zaal die goed weten om wie het gaat. Maar kortom, het is wel eens aan de orde gesteld. Ik ga even verder met de vraag of de raad zijn rol goed kon uitoefenen bij het go-besluit. Dat was een vraag van mevrouw Van der Garde. Zij zei: jullie trekken wel die conclusie als het gaat om de uitvoeringsfase maar niet als het gaat om het go-besluit. Het antwoord op die vraag staat in conclusie 18: "In aanloop naar het go-besluit ontbrak een juiste duiding van informatie door de projectorganisatie." Daar zie je dat de raad om die reden zijn rol niet goed kon uitvoeren. Dan naar de rol van de burgemeester. Wat zegt de commissie daar nu eigenlijk over? De commissie constateert dat de burgemeester een zeer beperkte inhoudelijke rol heeft vervuld. Dat heeft de burgemeester ook zelf toegegeven tijdens zijn verhoor. De commissie heeft onderzocht wat het wettelijk kader is op basis waarvan je de burgemeester kunt beoordelen. Dat kom je op het verhaal van de zorgplicht voor die kwaliteit van de besluitvorming. En dat, en dit zijn helemaal mijn woorden, is een vaag verhaal als je kijkt naar wat het precies betekent en hoe je het precies moet duiden. In ieder geval is het niet zo dat je er een duidelijk toetsingskader aan kunt ontleen. Dat je kunt zeggen: toen had hij zus en toen had hij zo. Het is een soort van algemene norm die erop toeziet dat je waakt voor de kwaliteit van de besluitvorming.

In de wettekst staat volgens mij zoiets als toezien op.

Het is gebaseerd op artikel 170 van de Gemeentewet en het heeft dus te maken met een soort van overkoepelende verantwoordelijkheid. Alleen, die is dus tamelijk vaag omschreven en daarom kun je er niet makkelijk een toetsingskader uit halen of anders gezegd, een meetlat uit halen waar je de burgemeester langs kunt leggen. De commissie vindt dat als het gaat om de toekomst het wel verstandig is om daar duidelijkheid over te hebben met elkaar. Want je hebt de situatie dat de burgemeester de burgervader is. Hij wordt door een heleboel mensen toch gezien als de eindverantwoordelijke. Als er echt iets misgaat, dan kom je bij de burgemeester uit en dan grijpt hij in. Als wij dergelijke verwachtingen hebben van de burgemeester en zeker als wij hem aan dergelijke verwachtingen zouden willen houden dan moet je daar ook afspraken over maken. Dan moet je daar ook met elkaar het debat over voeren. En dat kan dan niet alleen een debat zijn dat je als raad met elkaar voert maar daar moet je dan ook met de burgemeester over spreken zodat je daar ook in zijn richting duidelijkheid over biedt maar hem ook de mogelijkheid biedt om duidelijk aan te geven wat kan en niet kan, zodat je daar met elkaar klare wijn over schenkt. Dat is wat wij bedoelen met de positie van de burgemeester. Bij dat verhaal van die zorgplicht doen zich bij de kwaliteit van de besluitvorming twee complicerende factoren voor. Enerzijds dat vage wettelijke kader waardoor je niet echt een maatstaf hebt. Anderzijds is het ook iets dat zich afspeelt in beslotenheid van het college. Je bent er niet bij. Je weet niet hoe scherp de burgemeester is bij overleg A, B of C. Dat zijn eigenlijk de omstandigheden waarom wij daarmee om zijn gegaan in de conclusies. Dat waren mijn punten. Of had ik nog iets moeten zeggen wat ik nog niet heb gezegd? Ja, de Wet op de archivering. Wij kunnen niet beoordelen of die wet is overtreden. Dus dat is een vraag aan het college. Dat is volgens mij wat hier heel kort staat. Daar zou ik het maar even bij willen laten op dat punt. Had u nog punten?

De heer **GEURTS**: Ik was nog een vraag vergeten te beantwoorden die De heer Bakker ook gesteld had. Dat gaat weer even over de periode van het go-besluit. Er was de opmerking dat wethouder Stadig twijfels had. Hoe zit dat nu binnen dat college? Heeft men niet enigszins weggekeken van de risico's die er al lagen en wat men wist en heeft daar ook niet die politieke wens veel te veel een rol gespeeld? Dat was volgens mij de vraag. Het antwoord heeft twee kanten. Aan de ene kant hebben we ook al een aantal keer aangegeven dat in het hele proces die politieke wens inderdaad een rol heeft gespeeld. We hebben ook met meerdere mensen gesproken. Ook in de verhoren is aan bod gekomen, dat staat ook in het rapport, dat raadsleden, collegeleden wel het gevoel hadden dat het wel iets overschreden zou worden en dat er een kans bestaat dat het duurder wordt dan dat we nu met elkaar gaan vaststellen. Maar daarbij heeft men altijd het gevoel gehad, en dat is die politieke wens, dat het besluit genomen moest worden en dat als we nu nog langer gaan praten en het budget nog verder omhoog gaat het besluit wellicht in gevaar komt. Maar de andere kant van het verhaal is dat dit illustreert, en dat is ook een feit, dat het echt onderschat is. Het was gewoon ook niet op het niveau van het college en ook van de raad in voldoende mate op de hoogte van de risico's en de complexiteit en de problemen die er in de contracten en in de budgetten zaten. Dus aan de ene kant de politieke wens en een gelimiteerd budget en aan de andere kant dus die echte onderschatting, het niet op de hoogte zijn van alle problemen die in het besluit zaten. Dat was er eentje die nog beantwoord moest worden. Volgens mij lag er ook nog een vraag van de heer Flos dat er ook in commissiebesprekingen Verkeer en Vervoer ook regelmatig is gezegd dat je je risico's niet te snel moest melden en ook niet met de aannemers daarover afspraken willen maken want dat betaal je direct het volle pond. En dat dat ook een motivatie is geweest om ook voorzichtig te zijn met je communicatie over risico's. En daar ook als het gaat om contractuele afspraken niet van tevoren alles dicht te timmeren. Die vraag is gerelateerd aan het punt en ook aan de vraag van heronderhandelingen van de contracten die zijn opgestart. Had je die moeten doen? Dat was niet uw vraag maar dat is gewoon het punt dat daaraan gerelateerd is. Want uiteindelijk heeft de gemeente besloten dat er te veel open einden en te veel problemen in die contracten zaten, gerelateerd ook aan risico's die zich voordeden. En dat het verstandig was om te gaan heronderhandelen. En het is onze conclusie, en die vinden jullie ook terug in het rapport, dat dat ook echt een verstandig besluit is geweest. De

problemen waren zo groot. De bouw heeft op verschillende plekken stilgelegen. Er traden vertragingen op. Bij het Centraal Station was er sprake van een conflict over de vertraging. En de aannemer claimde een vertraging van 193 weken en de prijs per week is ongeveer een ton. Als je dat zou hebben laten liggen en geen heronderhandeling zou zijn gestart, dan had je in een vechtsituatie, in conflictsituatie verder moeten gaan. En juist die conflictsituaties die je op meerdere contracten had leidden ook tot problemen bij de concrete uitvoering bij de bouwwerkzaamheden met de onderaannemers. Dus het is onze inschatting, en die delen wij dus met het college, dat die contracten heronderhandeld moesten worden en dat het dus goed was om wel explicieter afspraken te maken over de risico's die er nog lagen. Volgens mij is er nog een laatste punt wat nog openstond, een vraag over de tijdigheid van de informatie rondom het go-besluit door de heer Bakker.

De heer **LIMMEN**: Daarvan hadden we gezegd dat het een rol speelt en dat je het terugziet in het onderzoek. Voor het overige valt het ook onder die rommelige gang van zaken waarbij je inderdaad op het laatste moment essentiële informatie krijgt. Over de verzekeringen was dat volgens mij. De vraag is even: hoe nu verder. Het is nu 11.30 uur. Ik zou graag willen stoppen om 11.45 uur omdat om 12.00 uur weer een volgend overleg begint. Maar misschien is het goed om even te kijken of er nog vragen zijn die zijn opgekomen naar aanleiding van deze antwoorden.

De heer **FLOS**: Ik heb drie punten. Een vraag die niet beantwoord is: ten aanzien van de rol van de burgemeester heb ik gevraagd in hoeverre jullie van mening zijn dat er in 2002 andere vergelijkbare projecten waren waar de burgemeester wel een grote rol had.

De heer **LIMMEN**: Wij hebben geen vergelijking gedaan tussen de betrokkenheid van de burgemeester bij het project Noord/Zuidlijn en de betrokkenheid van burgemeester bij andere projecten. Wij hebben advies gevraagd over een wettelijk kader en over hoe je dat moet invullen. Maar we hebben geen vergelijking gedaan naar de betrokkenheid van burgemeesters bij andere grote projecten.

De heer **FLOS**: De tweede vervolgvraag gaat over de verzekering. Daar zijn jullie behoorlijk stellig over. In 2002 is het go-besluit genomen. Op een gegeven moment zijn er allerlei contracten getekend. Jullie stellen vervolgens dat desondanks het project niet verder had mogen gaan toen bleek dat de grote verzekering, de CAR-verzekering niet gesloten kon worden en de gemeente het zelf verzekerde. Want dat had vervolgens als consequentie dat als het niet zou starten allerlei kosten, net werd gesproken over een ton per week, zouden doorlopen omdat je immers niet start. En dezelfde vraag geldt voor die PI-verzekering, die beroepsaansprakelijkheidsverzekering die volgens mij een relatief klein deel was. Op dat moment was nog niet bekend dat die in de toekomst ooit veel groter zou worden. Zijn jullie echt van mening dat alleen vanwege het enkele feit dat die PI er niet was dat het project ook niet door had mogen gaan met alle verdragingskosten van dien?

De heer **GEURTS**: Allereerst was er ten tijden van het go-besluit geen enkele verzekering afgesloten. Dat gaat niet alleen over die PI-verzekering. Er was geen CAR-verzekering, geen wettelijke aansprakelijkheidsverzekering en geen aansprakelijkheidsverzekering voor bedrijven en er was geen beroepsaansprakelijkheidsverzekering of PI-verzekering. De vraag die je nu stelt zit in de volgorde. Op een gegeven moment is het besluit tot aanleg genomen. En als je dan een paar maanden later nog gaat zeggen, laten we nu maar weer stoppen met alles wat we in gang gezet hebben omdat we de verzekering niet rond krijgen, dan zit je inderdaad in een fuik, dat klopt. Dus wij doen ook geen uitspraken over hoe dat besluit er op dat moment uit had moeten zien. Onze conclusie is dat je dat bij dat besluit tot aanleg in oktober 2002 had moeten zeggen: we hebben de verzekering niet rond, we hebben nog geen enkel contract kunnen tekenen en de enige verzekering waar op dat moment sprake van was dat die wellicht afgesloten zou kunnen worden was de CAR-verzekering. Maar de andere verzekeringen waarover al contractueel afspraken waren gemaakt met aannemers

konden op dat moment überhaupt niet verzekerd worden en dat wist men toen ook. Dus onze conclusie is dat je op dat moment, in 2002, dat besluit niet had kunnen nemen tot aanleg, tot de start van de aanleg. En dat is wat men gedaan heeft. En wij zeggen: dat moet je niet doen bij zo'n groot project waarbij alle risico's op het bord van de gemeente liggen, dat moet je niet onverzekerd van start laten gaan. Dus als je die keus zo gemaakt had, was je ook niet in die fuik terecht gekomen. Als je wel al het besluit tot aanleg had genomen en daarna nog eens het conflict met de aannemer zou krijgen: als we nu gaan stoppen, dan leggen we allemaal claims bij jullie neer.

De heer **FLOS**: Mijn laatste vraag: is de commissie bereid het stuk te bekijken dat de commissie Verkeer heeft besproken over het boorproces? En is de commissie bereid daarna een uitspraak te doen of we de vervolgdiscussie over het boren zouden kunnen beperken tot wat te doen indien er bepaalde verzakkingen plaatsvinden of dat de commissie dat stuk gezien hebbende nog van oordeel is dat daarin de risico's nog steeds onvoldoende zouden zijn geëxpliciteerd?

De heer **GEURTS**: Daar zouden we even over moeten nadenken. Het is een advies en een aanbeveling aan de raad. Er staat in de aanbeveling expliciet uitgewerkt wat we ermee bedoelen. We kunnen daar ook in de commissiesessies in januari op terugkomen en daar wat meer informatie over geven als jullie daar naar aanleiding van het rapport nog vragen over hebben, als jullie het beter hebben kunnen lezen. Uiteindelijk is het natuurlijk een afweging van de raad of je dat doet of niet. Ik vind het nu lastig om als commissie te zeggen: ja, wij gaan nog even een paar stukken bekijken en daar dan ons oordeel over vellen. Dit is ons rapport. Dit is ons advies. En mijn eerste reactie is dat het straks aan jullie, aan de raad is, om te bekijken wat er dan mee moet gebeuren. We nemen het nog even in beraad.

De heer **LIMMEN**: Ik denk dat dat laatste ook verstandig is. Wij denken er nog even over na maar primair is de reactie om te constateren dat dit iets is dat door fracties onderling zou moeten worden meegenomen bij het debat om te beoordelen, en dan zou ik me heel goed kunnen voorstellen dat wij als we op enig moment een reactie geven, we dat enigszins proberen te betrekken op een manier waarop wij wel op dat debat aandringen. Anders leven we een beetje in twee werkelijkheden.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Ik heb nog een vraag over die besloten vergaderingen. Hebben jullie alle verslagen van de besloten vergaderingen die sinds het go-besluit zijn gehouden wel ingezien en hebben jullie daarbij op basis van de schriftelijke of op basis van de geluidsopnamen gewerkt? Ik vraag dat omdat mijn ervaring is, juist in die commissie, dat ik vaak de grootst mogelijke moeite heb om me te realiseren dat ik er zelf bij was omdat ze vrij beperkt zijn. Dus dan vraag ik me af of je de discussie die daar ontzettend vaak gevoerd is over wat hiervan per se contractgevoelig en we nog niet naar buiten kunnen brengen en wat kunnen we wel naar buiten brengen, of dat eigenlijk wel helder is geworden?

De heer **LIMMEN**: De schriftelijke verslaglegging is gebruikt. Dus die is bestudeerd. Ik hoop dat ik duidelijk ben.

Mevrouw **ALBERTS**: Ik wil nog even terugkomen op het antwoord op de vraag die ik stelde over de Wet op de archivering. Ik snap dat je daar niet direct een oordeel over kunt vellen, maar heb je ook overwogen om dat op zo'n manier te bestuderen? Want ik vind het eerlijk gezegd een beetje jammer dat ik naar het college verwezen word. Als ik dan vraag: heeft u de Wet op de archivering overtreden, dan gok ik dat ik wel weet welk antwoord ik krijg. Dat is ook weer die slager met dat vlees.

De heer **LIMMEN**: Ik denk dat dat toch weer iets anders ligt. Als wij het college vragen of ze een bepaalde wet hebben nageleefd, dan mogen wij ervan uitgaan dat het college dan ook een correct antwoord geeft. Dat is waar we hiervan uitgaan.

Mevrouw **ALBERTS**: Ja. Dan krijg ik een juristenantwoord.

De heer **LIMMEN**: Wij kunnen dat echt niet anders doen. We hebben het niet langs die meetlat gelegd. Voor zover ik weet hebben we dat ook niet overwogen en daarmee kunnen wij daar ook geen uitspraken over doen want dat hebben we ook niet in het kader van dit rapport opgenomen. Dus hier eindigt even de weg bij ons.

Mevrouw **ALBERTS**: Dan heb ik een vervolgvraag over het antwoord op de vertrouwelijke vergaderingen. Je zegt: we weten niet meer wie het heeft gedaan en wanneer het is gedaan. Maar heb je ook de reactie vanuit het college daarop? Want de raad wilde wel graag dingen openbaar, maar hoe daarop gereageerd is? Want mijn vraag was: was het mogelijk om het openbaar te krijgen? Of werd dat ongeveer onder de grond geschoffeld?

De heer **LIMMEN**: Dat laatste kan ik niet zo bevestigen. Ik ga ervan uit, en volgens mij is dat ook zo, dat wij bij de beoordeling van de vertrouwelijke vergaderingen de reacties van het college hebben meegenomen voor zover er sprake is geweest van een debat over de vraag of dat inderdaad vertrouwelijk of niet vertrouwelijk moest zijn. Daarbij is ook rekening gehouden met wat vanuit het college is gezegd. Dus het is niet zo dat we dat eruit hebben gelaten. Maar we kunnen die vraag, als het gaat om wanneer dat nu precies door wie gezegd wordt, op dit moment niet beantwoorden. Wij hebben zelf gemeend dat dat wel gebeurd is maar ik kan nu niet zo naam en rugnummers geven.

Mevrouw **ALBERTS**: Dan heb ik een nieuwe vraag. Hebben jullie overwogen om een aanbeveling te doen over de rol van de wethouder Financiën? Want in het Rijk heb ik begrepen dat de minister van Financiën heel onafhankelijk staat van de rest van de ministerraad. Hier hebben we collegiaal bestuur. Dus heb je overwogen om dat te doen? Misschien kun je er alsnog iets over zeggen. Ik wil ook nog iets horen over de werkwijze. Heb je nu een oordeel over de rol van dit college bij de waarheidsvinding? Want er staat een opmerking over, ik parafraseer even, trainen van de betrokkenen en de moeizame informatieverstrekking. Zou je daar toch iets over willen zeggen? En de laatste vraag, misschien een allesomvattende: wat is nu het meeste opgevallen tijdens dit onderzoek? Wat heeft je nu het meeste verbaasd?

De heer **LIMMEN**: Even goed om bij het begin te beginnen. Wij kunnen echt geen antwoorden gaan geven op vragen van wat we nog meer hebben overwogen qua conclusies of wat voor andere ideeën we daar nog over hebben gehad. We hebben heel diepgaand gesproken over het functioneren van het college en de checks en balances ook binnen het college. Maar daar is dit uitgekomen. Nu kunnen we niet zeggen: eigenlijk hadden we ook nog zus of zo overwogen maar die heeft het net niet gehaald. Voor je het weet zit je wel in zo'n soort scenario. Wij kunnen niet zeggen welke conclusies we wel hebben overwogen maar die we uiteindelijk niet hebben getrokken. Dat kunnen we niet doen. We hebben ons wel gebogen over de vraag hoe het ervoor staat met de checks en balances binnen het gemeentelijk apparaat bij zo'n groot project als de Noord/Zuidlijn. En daar hebben we conclusies over getrokken en die conclusies kennen jullie. Waarbij we dus eigenlijk constateren dat de gemeentelijke instituten zoals die op dit moment bestaan eigenlijk niet toegesneden zijn op een project van zo'n grote omvang met zulke grote risico's. Dat betekent dat we constateren dat je ook van buitenaf expertise moet binnenhalen. Maar dat is het algemene antwoord en dat heb je ook al eerder gehoord. Wat wij van de informatievoorziening vonden staat letterlijk in het rapport. Wij hebben op enig moment geconcludeerd dat dat achterbleef bij de verwachtingen die wij mochten hebben. Maar daaraan koppelen we de conclusie dat we het idee hebben dat we conclusies en aanbevelingen doen die staan. We hebben het idee dat we wat dat betreft een goede analyse hebben kunnen maken van het besluitvormingsproces voor zover wij daarom zijn gevraagd. Dus dat is de tweeledige reactie die wij daarop geven en daar zeggen wij ook in het betreffende hoofdstuk wel een paar meer dingen over. Wat heeft je het meest verbaasd? Als commissie hebben wij niet een soort van oordeel over zoiets. Je constateert dat er heel wat fout is gegaan. Dat hebben we denk ik ook opgeschreven. Laat ik als persoonlijke noot meegeven dat ik de vraag wat me het meest heeft verbaasd

Gemeente Amsterdam

Gemeenteraad

Verslag informatiebijeenkomst, 16 december 2009

Enquêtecommissie Noord/Zuidlijn

nog een heel lastige vind. Er zijn verschillende verbazingwekkende momenten geweest.

Mevrouw **VAN PINXTEREN**: Ik wilde nog een ding vragen. Hebben jullie al of gaat dat nog gebeuren, alle mensen die verhoord zijn, een rapport gestuurd?

De heer **LIMMEN**: Ja. Is dat het even voor vandaag? Dank voor jullie komst. Fijn dat we jullie enigszins een leeswijzer konden meegeven. Succes ermee tijdens de Kerst en wij spreken elkaar er nader over in het nieuwe jaar.